

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การทำกระเบื้องดินเผาในภาคใต้ฝั่งตะวันออก

โดย

ประเวศน์ วิริยานุวัฒน์

สถาบันทักษิณคดีศึกษา

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ภาคใต้

พ.ศ. 2539

การวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนจากสำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยทักษิณ

และทุนอุดหนุนจากมูลนิธิอานันทมหิดล

ผู้พิมพ์และจัดจำหน่าย: สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยทักษิณ

รายงานการวิจัย
เรื่อง
การทำกระเบื้องดินเผาในภาคใต้ฝั่งตะวันออก

โดย
ประเวศน์ วิริยานุวัฒน์

สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ภาคใต้

พ.ศ. 2539

บทคัดย่อ

งานวิจัย เรื่อง การทำกระเบื้องดินเผาในภาคใต้ฝั่งตะวันออก มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาและสืบค้นแหล่งผลิตบริเวณฝั่งตะวันออกของภาคใต้ กรรมวิธีในการผลิตกระเบื้องดินเผา รูปแบบและขนาดของผลิตภัณฑ์กระเบื้องดินเผา ประโยชน์ใช้สอยและการกระจายของผลิตภัณฑ์ประเภทนี้ ความคลี่คลายในการส่งเสริมและพัฒนา และปัญหาอุปสรรคที่มีผลให้การประกอบการต้องเลิกกันไป คุณค่าและประโยชน์จากผลิตภัณฑ์ประเภทนี้

การเสนอเรื่องราวได้แยกกล่าวไว้ตามลำดับดังนี้ บทนำ การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง กระบวนการผลิตกระเบื้องดินเผา ผลิตภัณฑ์กระเบื้องดินเผา ประโยชน์คุณค่าใช้สอยและการกระจายผลิตภัณฑ์ ปัญหาอุปสรรคและความคลี่คลายแก้ไขส่งเสริม (อนุรักษ์) และสุดท้ายสรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะบางประการ

ประกาศคุณูปการ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การทำกระเบื้องดินเผาในภาคใต้ฝั่งตะวันออก” นี้
สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยความร่วมมือของหลายฝ่าย ในการดำเนินงานศึกษาวิจัย ผู้ศึกษา
วิจัยขอขอบพระคุณต่อผู้อำนวยการสถาบันทักษิณคดีศึกษา ที่ได้ให้โอกาสและเวลา
เพื่อการนี้มาโดยตลอด

ขอขอบคุณ อาจารย์สุภาคย์ อินทองคง และอาจารย์ปก แก้วกาญจน์
ที่ได้ช่วยในการให้คำแนะนำ และชี้แนะในการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม อันเป็น
ประโยชน์ต่อผู้วิจัยศึกษาเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง

ขอขอบพระคุณผู้ให้ข้อมูลและผู้ช่วยเหลือด้านอื่น ๆ ทุกท่านทั้งที่ได้
ระบุชื่อและมีได้ระบุชื่อไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

ประเวศน์ วิริยานุวัฒน์

สารบัญ

บทคัดย่อ

หน้า

ประกาศนุญการ

สารบัญ

บทที่ 1 บทนำ

1.1 ลักษณะสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	2
1.3 ขอบเขตของการวิจัย	2
1.4 วิธีการวิจัย	3
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	5

บทที่ 2 การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง

2.1 สภาพภูมิศาสตร์ภาคใต้	6
2.2 ประวัติศาสตร์ชนชาติและการตั้งถิ่นฐานในภาคใต้	7
2.3 ประวัติศาสตร์ภาคใต้ยุคกลาง	10
2.4 กระเบื้องดินเผาคืออะไร	12
2.5 การศึกษากระเบื้องดินเผา	14
2.6 ประวัติการทำกระเบื้องดินเผา	14

บทที่ 3 กระบวนการผลิตกระเบื้องดินเผา

3.1 สภาพการทำกระเบื้องดินเผาในภาคใต้ฝั่งตะวันออกในอดีต-ปัจจุบัน	19
3.2 แหล่งวัตถุดิบและวัตถุดิบ	22
3.3 กรรมวิธีในการทำกระเบื้องชนิดต่าง ๆ	24
3.4 การตากและการคบแต่ง	25
3.5 การเผากระเบื้อง	26

การจัดกระเบื้องในเตาเผา

การปิดช่องไฟ การก่อไฟและการเผา

การเปิดเตาเผา

บทที่ 4 ผลิตภัณฑ์กระเบื้องดินเผา

- 4.1 ประเภทและชนิดของผลิตภัณฑ์ 27
- 4.2 ลักษณะรูปแบบและขนาดของผลิตภัณฑ์ 27
- 4.3 ประโยชน์ใช้สอยและการกระจายของผลิตภัณฑ์ 29

บทที่ 5 ปัญหาและอุปสรรคและความคลี่คลายแก้ไขส่งเสริม (อนุรักษ์) 30

- สาเหตุที่ทำให้กระเบื้องและอิฐดินเผาขบเซา
- สาเหตุภายนอก-สาเหตุภายใน และแนวทางความคลี่คลาย
- แก้ไขส่งเสริมอนุรักษ์

บทที่ 6 สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

- 6.1 สรุปผลการวิจัย 32
- 6.2 ข้อเสนอแนะ 34

บรรณานุกรม 35

ภาคผนวก 37

- 1. แผนสัมภาษณ์เก็บรวบรวมข้อมูล
- 2. รายชื่อเจ้าของเตาเผากระเบื้องดินเผา

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

การที่จะพัฒนาประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าเยี่ยงอารยประเทศได้นั้น อันดับแรกก็จำเป็นที่จะต้องพัฒนาคนในชาติให้มีศักยภาพสูงเสียก่อน ซึ่งปัจจัยที่สำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งประการหนึ่งสำหรับพัฒนาคนก็คือการให้การศึกษา เพราะการศึกษาทำให้คนรู้จักผิดชอบชั่วดี ช่วยให้รู้จักใช้ความคิดอย่างมีเหตุผล รู้จักนำความรู้ที่ได้จากการศึกษามาประยุกต์ใช้ประกอบอาชีพ แต่การศึกษาก็ทำได้ทำให้ทุกคนประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์เสมอเหมือนกันไม่ ขึ้นอยู่กับเทคนิคและวิธีการของแต่ละคนที่น่ามาประยุกต์ประกอบ ถึงแม้ว่าทุกคนมีเวลาสำหรับการศึกษาเล่าเรียนเท่ากัน แต่การใช้เทคนิคและวิธีการที่น่ามาเป็นอุปกรณ์ส่งเสริมให้เกิดการรับรู้ต่างกัน ผลที่ได้รับจากการศึกษานั้นย่อมแตกต่างกันไปด้วย ซึ่งอุปกรณ์ที่นิยมใช้ประกอบเพื่อช่วยให้การเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นก็คือการใช้เครื่องมือประกอบสื่อโสตทัศนศึกษา ดังที่ เดอ โคเฟอร์ ได้กล่าวถึงคุณค่าที่เกิดจากการใช้สื่อประกอบการเรียนการสอนไว้ว่า "การใช้สื่อการสอนที่ถูกต้องและเหมาะสมจะเป็นเครื่องช่วยให้การเรียนรู้ของผู้เรียน และการสอนของครู บรรลุถึงจุดมุ่งหมายได้ การส่งเสริมปรับปรุงการใช้สื่อการสอนให้มีประสิทธิภาพ ย่อมถือว่าเป็นส่วนหนึ่งที่จะส่งเสริมคุณภาพของการศึกษาให้ดีขึ้น"

(R.E. de Kieffer and W. Cochran, 1966 : 78 - 80)

มหาวิทยาลัยทักษิณ เป็นสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาแห่งหนึ่ง ซึ่งยกฐานะมาจากวิทยาลัยวิชาการศึกษาเป็นมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ในปี 2517 และได้มีการทำแผนยกฐานะเป็นมหาวิทยาลัยเอกเทศ มีชื่อว่า "มหาวิทยาลัยทักษิณ" ในวันที่ 1 พฤศจิกายน 2539 ปัจจุบันได้ขยายวิทยาเขตไปยังอำเภอป่าพะยอม และอำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง กับสถาบันทักษิณคดีศึกษาที่ตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา มีภารกิจหลักคือการสอน การวิจัย การบริการวิชาการแก่สังคม และการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม วิทยาเขตพัทลุงปัจจุบันยังไม่เปิดรับนักศึกษาและไม่มีการเรียนการสอน ส่วนสถาบันทักษิณคดีศึกษานั้นทางด้านการอนุรักษ์ ทำนุ บำรุง ศึกษาค้นคว้า และวิจัยวัฒนธรรมพื้นบ้านภาคใต้ มากกว่าการจัดการเรียนการสอน ดังนั้นการวิจัยในครั้งนี้จะไม่มีการสำรวจสถานภาพทางโสตทัศนศึกษาของวิทยาเขตพัทลุงและสถาบันทักษิณคดีศึกษา แต่จะเน้นสำรวจเฉพาะหน่วยงานที่ให้บริการโสตทัศนศึกษาในวิทยาเขตสงขลา ซึ่งประกอบด้วยสำนักหอสมุด สำนักคอมพิวเตอร์ และภาควิชาต่าง ๆ ที่สังกัดอยู่ในคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ คณะศึกษาศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์เท่านั้น

มหาวิทยาลัยทักษิณ มีสำนักหอสมุดเป็นหน่วยงานกลาง ทำหน้าที่ให้บริการสื่อประเภทต่าง ๆ ทั้งในรูปของสื่อสิ่งพิมพ์และสื่อที่ไม่ใช่สิ่งพิมพ์ โดยมีฝ่ายโสตทัศนศึกษาเป็นผู้ให้บริการสื่อที่ไม่ใช่สิ่งพิมพ์หรือสื่อโสตทัศนศึกษา จากภาระหน้าที่ที่สำนักหอสมุดต้องเป็นหน่วยงานกลางในการให้บริการวิชาการแก่นิสิต อาจารย์ ข้าราชการและบุคลากรอื่น ๆ ของมหาวิทยาลัย ตลอดจนบุคคลภายนอก ทำให้มีผู้มาขอใช้บริการเป็นจำนวนมาก จึงทำให้รับทราบข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคในการให้บริการสื่อการสอนของหน่วยงานต่าง ๆ ในมหาวิทยาลัยทักษิณ โดยเฉพาะปัญหาทางด้านการใช้เครื่องมือโสตทัศนอุปกรณ์อื่นเนื่องจากความขาดแคลนเครื่องมือเครื่องใช้ ขาดบุคลากรผู้ให้บริการ ขาดห้องเรียนห้องฉายที่มีความพร้อมในการใช้อุปกรณ์โสตทัศนศึกษา ความไม่สมดุลย์ระหว่างเครื่องมือเครื่องใช้กับผู้ให้บริการและผู้รับบริการและปัญหาอื่น ๆ มาโดยตลอด ปัญหาเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ประสิทธิภาพและคุณค่าที่ได้รับจากการให้บริการโสตทัศนอุปกรณ์ด้อยลงไปกว่าสภาพที่ควรจะเป็น โดยเฉพาะสถานศึกษาในระดับอุดมศึกษาด้วยแล้ว เครื่องมือที่เป็นเทคโนโลยีช่วยในการเรียนการสอนทุกประเภทควรจะมีมากกว่าการศึกษาระดับใด ๆ เนื่องจากผู้เรียนจะต้องรู้ในเรื่องที่เรียนให้ลึกซึ้งเพราะผู้สำเร็จระดับอุดมศึกษาแล้วส่วนใหญ่จะต้องนำวิชาที่เรียนมานำไปประกอบอาชีพด้วย การใช้อุปกรณ์เหล่านี้ช่วยเพื่อเสริมในการศึกษาหาความรู้ด้วยตัวเองเพิ่มเติมจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะนอกจากอุปกรณ์โสตทัศนศึกษาจะเป็นตัวกลางในการถ่ายทอดโสตทัศนวัสดุออกมาเป็นภาพหรือเสียงให้ผู้เรียนเรียนรู้ได้ลึกซึ้งแล้ว ยังจะช่วยให้รับรู้ได้เร็ว เป็นการประหยัดเวลาในการศึกษาอีกทางหนึ่งด้วย

การที่เครื่องมือทางด้านโสตทัศนศึกษาสามารถเพิ่มศักยภาพด้านการเรียนการสอนได้ จึงทำให้ผู้เรียนและเพิ่มจำนวนผู้รับบริการขึ้นตลอดเวลา โสตทัศนวัสดุอุปกรณ์ที่มีอยู่จำกัดและไม่ทันสมัยพอที่จะรับงานบริการโดยเฉพาะงานที่ต้องการเครื่องมือที่ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ ทำให้ไม่สามารถสนองความต้องการของผู้ใช้ได้เต็มที่จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมียุปกรณ์ที่พร้อมและทันสมัยมาบริการให้เพียงพอ แต่เนื่องจากเครื่องมือโสตทัศนศึกษาราคาค่อนข้างสูง ในการของบประมาณซื้อเครื่องมือแต่ละชิ้นจะต้องใช้งานให้คุ้มค่า ดังนั้นก่อนจะตัดสินใจของบประมาณซื้ออุปกรณ์ดังกล่าว จึงต้องมีการสำรวจให้ทราบถึงสถานภาพทางด้านโสตทัศนศึกษาของมหาวิทยาลัยเสียก่อน เพราะปัจจุบันมีเพียงผู้ใช้บริการจำนวนไม่มากที่จะทราบว่าหน่วยงานใดในมหาวิทยาลัย มีห้องโสตทัศนศึกษา มีอุปกรณ์โสตทัศนศึกษา และมีเจ้าหน้าที่คอยให้บริการอยู่บ้าง การวิจัยนี้จะเป็นปัจจัยช่วยประกอบการตัดสินใจเลือกซื้อครุภัณฑ์ไม่ให้เกิดการซ้ำซ้อน เป็นการประหยัดงบประมาณของทางราชการ

พร้อมทั้งช่วยประชาสัมพันธ์ให้ผู้ใช้บริการรับทราบแหล่งให้บริการสื่อโสตทัศนศึกษาของหน่วยงานอื่น เพื่อจะได้มีสถานที่ให้เลือกใช้บริการได้ตามความเหมาะสมอีกด้วย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อทราบจำนวน สภาพ อายุการใช้งาน รวมทั้งแหล่งงบประมาณที่ใช้ในการจัดซื้อเครื่องมือโสตทัศนศึกษา
2. เพื่อทราบจำนวน สภาพ และความจุของห้องบรรยายที่สามารถใช้เครื่องมือโสตทัศนศึกษาได้ไม่สมบูรณ์และห้องบรรยายที่สามารถใช้เครื่องมือโสตทัศนศึกษาได้อย่างสมบูรณ์
3. เพื่อทราบจำนวนและตำแหน่งของบุคลากรที่ทำหน้าที่ดูแลรับผิดชอบ และให้บริการโสตทัศนูปกรณ์ที่มีอยู่ในมหาวิทยาลัยทักษิณ
4. เพื่อจัดทำ ทำเนียบโสตทัศนูปกรณ์ของมหาวิทยาลัยทักษิณ
5. เพื่อศึกษาการจัดสรรเงินงบประมาณที่ได้รับเพื่อการจัดซื้อเครื่องมือโสตทัศนศึกษา ในปีงบประมาณ 2540 ของหน่วยงานต่างๆ ในมหาวิทยาลัยทักษิณ

ความสำคัญของการวิจัย

1. เพื่อให้หน่วยงานต่างๆ ในมหาวิทยาลัยทักษิณทราบข้อมูลเกี่ยวกับการบริหารการจัดการเครื่องมือโสตทัศนศึกษา
2. เพื่อใช้ข้อมูลจากการวิจัยครั้งนี้ไปวางแผนและดำเนินการจัดซื้อโสตทัศนวัสดุอุปกรณ์ให้สอดคล้องกับความต้องการของหน่วยงานต่างๆ ในมหาวิทยาลัยทักษิณ
3. เพื่อใช้ข้อมูลประกอบในการจัดตั้งศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศของมหาวิทยาลัยทักษิณ

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้จะทำการสำรวจสถานภาพทางโสตทัศนศึกษาในมหาวิทยาลัยทักษิณ ประกอบด้วย จำนวน สภาพ อายุการใช้งาน แหล่งงบประมาณที่จัดซื้อเครื่องมือโสตทัศนศึกษา จำนวน สภาพ ความจุของห้องบรรยายที่สามารถใช้เครื่องมือโสตทัศนศึกษาได้ สำรวจจำนวนและตำแหน่ง

ของบุคลากรที่ทำหน้าที่ดูแลรักษาและให้บริการโสตทัศนศึกษา และสำรวจการจัดสรรเงินงบประมาณที่ได้รับจัดสรรในการจัดซื้อเครื่องมือโสตทัศนศึกษาในปีงบประมาณ 2540 โดยใช้แบบสำรวจและการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องจากประชากรในหน่วยงานที่ให้บริการสื่อโสตทัศนศึกษาเพื่อการเรียนการสอนและสนับสนุนภารกิจการเรียนการสอนของมหาวิทยาลัยทักษิณซึ่งสังกัดอยู่ในวิทยาเขตสงขลา จำนวน 23 หน่วยงาน ประกอบด้วยหัวหน้าภาควิชาหรือผู้แทน เลขาธิการคณะและสำนักหรือผู้แทน และสำรวจจากทะเบียนครุภัณฑ์งานทัศนศึกษา สำรวจข้อมูลงบประมาณจากหนังสืองบประมาณแผ่นดินปี 2540 ใช้เวลาเก็บข้อมูลตั้งแต่วันที่ 2 มกราคม 2541 ถึงวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2541

นิยามศัพท์เฉพาะ

โสตทัศนวัสดุ หมายถึง วัสดุที่เก็บความรู้ไว้ในตัวเอง มี 2 ประเภท คือ ประเภทที่สามารถถ่ายทอดความรู้ด้วยตนเองได้เช่น แผนที่ ลูกโลก รูปภาพ ฯลฯ และประเภทที่ต้องอาศัยอุปกรณ์อื่นช่วยถ่ายทอดความรู้ เช่น แผ่นเสียง แถบบันทึกภาพ ฟิล์มภาพยนตร์ ฯลฯ

โสตทัศนอุปกรณ์ หมายถึง อุปกรณ์ที่ใช้เป็นตัวกลางทำให้ข้อมูล หรือความรู้ที่บันทึกไว้ในโสตทัศนวัสดุสามารถถ่ายทอดออกมาให้เห็นหรือได้ยิน เช่น เครื่องฉายวิดีโอทัศน์ เครื่องเล่นแผ่นเสียง เครื่องฉายสไลด์ เครื่องฉายแผ่นโปร่งใส เป็นต้น

อุปกรณ์ฉาย หมายถึง โสตทัศนอุปกรณ์ที่ฉายไปยังจอโดยวิธีฉายตรงหรือฉายอ้อม หรือฉายออกทางด้านหลังแล้วแต่วัตถุประสงค์ของการใช้

อุปกรณ์เสียง หมายถึง โสตทัศนอุปกรณ์ที่ใช้เกี่ยวกับเสียง เช่น เครื่องขยายเสียง เครื่องบันทึกเสียง เป็นต้น

ห้องบรรยายที่สามารถใช้เครื่องมือโสตทัศนศึกษาได้ไม่สมบูรณ์ หมายถึง ห้องที่สามารถใช้โสตทัศนอุปกรณ์ได้เฉพาะอย่าง เช่น เครื่องฉายภาพเหนือศีรษะ เครื่องขยายเสียง เป็นต้น

ห้องบรรยายที่สามารถใช้เครื่องมือโสตทัศนศึกษาได้อย่างสมบูรณ์ หมายถึง ห้องที่จัดไว้สำหรับใช้อุปกรณ์โสตทัศนอุปกรณ์ได้อย่างสมบูรณ์

เจ้าหน้าที่โสตทัศนศึกษา หมายถึง บุคลากรที่ทำหน้าที่ดูแลรับผิดชอบและให้บริการโสตทัศนวัสดุอุปกรณ์

สถานภาพทางโสตทัศนศึกษา หมายถึง จำนวนและชนิดของเครื่องมือ สภาพและอายุการใช้งานของเครื่องมือ สภาพห้องบรรยายกับการใช้เครื่องมือโสตทัศนศึกษา รวมถึงจำนวนและตำแหน่งของบุคลากรที่ทำหน้าที่ดูแลรับผิดชอบและให้บริการโสตทัศนศึกษา

1.5 ผลประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ด้านวิชาการและการศึกษาจะได้เอกสารที่เกี่ยวกับศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านเพิ่มขึ้นอีกชิ้นหนึ่ง อันจะเป็นประโยชน์แก่วงวิชาการและผู้สนใจทั่วไป
2. ด้านสังคมและวัฒนธรรม ช่วยให้ทราบถึงสภาพของการประกอบการทั้งในอดีตและปัจจุบัน ช่วยให้ทราบถึงกรรมวิธี และประโยชน์ใช้สอยของผลิตภัณฑ์กระเบื้อง ซึ่งเป็นการช่วยสติปัญญาของบรรพชนในด้านหัตถกรรมสาขานี้
3. ด้านการพัฒนาส่งเสริม ช่วยให้ทราบถึงแนวทางในการพัฒนาส่งเสริมหรือเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการประกอบการ

บทที่ 2

การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง

2.1 สภาพภูมิศาสตร์ภาคใต้

ภาคใต้มีสภาพทางธรรมชาติแตกต่างไปจากภาคอื่น ๆ ของประเทศไทย การเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงความเป็นอยู่ของคนในภูมิภาค ที่ย่อมก่อให้เกิดวัฒนธรรมที่แตกต่างไปจากภาคอื่น อันเนื่องมาจากสิ่งแวดล้อมในภาคใต้ในด้านต่าง ๆ คือ

ทำเลที่ตั้ง ภาคใต้เหนือสุดอยู่ที่อำเภอปะทิว และได้สุดที่อำเภอเบตง จังหวัดยะลา ทางด้านตะวันออกสุดที่อำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส และตะวันตกสุดที่อำเภอท้ายเหมือง จังหวัดพังงา มีทะเลซึ่งเป็นอ่าวไทยอยู่ด้านตะวันออกและทะเลอันดามันอยู่ทางด้านตะวันตก (ประเสริฐ วิทยารัฐ 2529 2697)

ภูมิประเทศ ลักษณะพื้นที่ในภาคใต้ประกอบด้วยชายฝั่งทะเล ภูเขา และที่ราบแคบตามเชิงเขาและชายฝั่งทะเลด้านตะวันออก ชายฝั่งยาวตั้งแต่ชุมพรไปจดปัตตานี เป็นชายฝั่งที่เป็นหาดทรายเป็นส่วนมาก มีชายฝั่งโคลนเลนบางตอนเท่านั้น แนวหาดทรายยาว ตั้งแต่อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช ไปจนถึงสงขลา ชายฝั่งด้านตะวันออกของภาคใต้ มีลักษณะเป็นชายฝั่งที่งอกยื่นออกไปแถวบริเวณอำเภอระโนด อำเภอสทิงพระ จากเดิมที่เป็นสันทราย ชายฝั่งตะวันตกส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นชายฝั่งขรุขระ ชายฝั่งที่เป็นโคลนอุดมสมบูรณ์ไปด้วยไม้โกงกาง พื้นที่ชายฝั่งภาคใต้บางแห่งมีน้ำขังตลอดปี ประกอบด้วยวัชพืชขึ้นหนาแน่นเป็นที่ขุบ บางแห่งได้รับการปรับปรุงพัฒนาให้เกิดประโยชน์ ภาคใต้มีบริเวณที่เป็นเทือกเขาสำคัญอยู่ 3 แนว คือ เทือกเขาภูเก็ต เทือกเขานครศรีธรรมราช และเทือกเขาสันตคีรี มีลุ่มน้ำและพื้นที่ราบหลายแห่ง (ประเสริฐ วิทยารัฐ 2529 2698)

อุณหภูมิ สภาพภูมิอากาศหรืออุณหภูมิของภาคใต้ ซึ่งได้รับแสงแดดสม่ำเสมอตลอดปี มีความแตกต่างของอุณหภูมิน้อย ความแตกต่างของอุณหภูมิประจำวันมีไม่มาก เจริญงอกงามเขียวชอุ่ม อุณหภูมิสูง (แบบร้อนทั่วไป) ทำให้ชาวภาคใต้มีกิจกรรมในการดำรงชีวิตแบบเรื่อย ๆ ไม่รีบร้อนการแข่งขันกับธรรมชาติ จึงไม่จำเป็นต้องมีความชื้นและปริมาณน้ำฝนในภาคใต้ อันเนื่องมาจากมีพืชน้ำขนาบอยู่ทั้ง 2 ด้าน ของภูมิภาค ความชื้นจากพืชน้ำจึงมีอิทธิพลต่อภาคใต้ทั้งเกี่ยวกับพืชพรรณและเกี่ยวกับผู้คน ความชื้นและน้ำฝนมีปริมาณสูงมีผลต่อที่อยู่อาศัย ความชื้นและ น้ำมีโอกาสขังนองอยู่เสมอ

ในภาคใต้มีทรัพยากรแร่ธาตุเป็นจำนวนมาก ที่รู้จักกันมี คือ ดีบุกและ วุลแฟรม ดังเดิมนั้นเชื่อกันว่าบริเวณนี้มีทองคำ เพราะในแผนที่ปโตเลมี เรียกบริเวณนี้ว่าแหลมทองคำ ปัจจุบันพบทองคำในบริเวณจังหวัดนราธิวาส นอกจากนั้นภาคใต้ยังมีแร่อื่น ๆ โดยเฉพาะทรายแก้ว ซึ่งสะอาดบริสุทธิ์ทั้งชายฝั่งด้านตะวันออก และด้านตะวันตก ทรายเหล่านี้เหมาะสำหรับอุตสาหกรรมแก้ว เลนส์ในแก้ว ฯลฯ ซึ่งถ้าได้พัฒนาอย่างเต็มที่จะเป็นประโยชน์อย่างมหาศาล นอกจากนั้นยังมีพื้นดินสำหรับป็นถั่วขามอีกด้วย (ประเสริฐ วิทยารัฐ 2529 2701)

2.2 ประวัติศาสตร์ชนชาติและการตั้งถิ่นฐานในภาคใต้

ผลจากการปฏิบัติงานทางโบราณคดี ของอมรา ชันติสิทธิ์ และธราพงศ์ ศรีสุชาติ ได้พบกับหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าเมื่อประมาณ 5,000-6,500 ปีมาแล้ว มีชุมชนก่อนประวัติศาสตร์เป็นพวกที่อาศัยอยู่ตามถ้ำ มีวัฒนธรรมการทำและใช้เครื่องมือหินกะเทาะและหินขัดร่วมกัน และเป็นชุมชนชาวถ้ำที่มีการติดต่อกับชุมชนบริเวณฝั่งทะเล ต่อมาในปี พ.ศ. 2521-2528 ได้พบหลักฐานสมัยแรก ๆ เกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชนโบราณภาคใต้ในพื้นที่ป่าเขาก่อนพื้นที่ราบริมฝั่งทะเล ซึ่งเป็นหลักฐานการตั้งถิ่นฐานในภายหลัง (อมรา ชันติสิทธิ์ 2529 996)

เกี่ยวกับถิ่นที่อยู่และชุมชน นักโบราณคดีสันนิษฐานว่าแหล่งที่เป็นถิ่นที่อยู่ของชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในภาคใต้ น่าจะได้แก่บริเวณที่เป็นถ้ำในพื้นที่ป่าเขาบนผืนแผ่นดินใหญ่ของภาคใต้เป็นสำคัญ แต่ขณะเดียวกันก็มีชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานในถ้ำตามเกาะไม่ห่างไกลจากฝั่งทะเล ส่วนแหล่งซึ่งเป็นพื้นที่ราบนั้นอาจเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยชั่วคราวในช่วงสมัยแรก ๆ แต่มีบทบาทสำคัญต่อการดำรงชีวิต ถือเป็นบริเวณของเส้นทางสัญจรและการดำรงชีวิตในป่าลงมาสู่พื้นที่ราบ เพื่อล่าสัตว์หาแหล่งน้ำและวัตถุดิบในการทำเครื่องมือเครื่องใช้ และมีการคมนาคมติดต่อกับชุมชนบนเกาะบริเวณที่ราบน่าจะเป็นถิ่นที่อยู่ถาวรเมื่อเข้าสู่สังคมเกษตรกรรมสมัยต่อ ๆ มา จากการศึกษาแหล่งโบราณคดี ก็ตลอดจนหลักฐานที่พบทำให้นักโบราณคดีแบ่งชุมชนก่อนประวัติศาสตร์ของภาคใต้เป็นสองชุมชนใหญ่ ๆ คือ ชนชาวถ้ำและชนชาวน้ำ (อมรา ชันคติสิทธิ์ 2529 997)

ชนชาวถ้ำและชนชาวน้ำ นอกจากอาศัยถ้ำเป็นที่อยู่อาศัย แม้อาจปลูกเพิงพักในบริเวณพื้นราบ ซึ่งเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งในการดำรงชีวิตแล้ว ตามหลักฐานทางโบราณคดีแสดงถึงความเป็นอยู่ด้านอื่น ๆ ของผู้คนก่อนประวัติศาสตร์เกี่ยวกับความอบอุ่นและเครื่องนุ่งห่ม นอกจากถ้ำหรือเพิงพักซึ่งเป็นที่พักผ่อนหลับนอนกัน แคลคลมฝน ตลอดจนการก่อกองไฟให้ความอบอุ่นแล้ว มีหลักฐานว่าผู้คนก่อนประวัติศาสตร์ในภาคใต้รู้จักทำเครื่องนุ่งห่ม หรือเสื้อผ้าสำหรับสวมใส่ให้ความอบอุ่น และป้องกันร่างกาย (อมรา ชันคติสิทธิ์ 2529 1000)

พิริยะ ไกรฤกษ์ ได้ให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในภาคใต้ในระยะเริ่มแรกสมัยประวัติศาสตร์ ว่าสามารถแยกรูปแบบของการตั้งถิ่นฐานออกเป็น 2 ประเภท คือ การตั้งถิ่นฐานบริเวณตอนในของแผ่นดินและการตั้งถิ่นฐานตามบริเวณชายฝั่ง

การตั้งถิ่นฐานบริเวณตอนในของแผ่นดินหมายถึงการตั้งถิ่นฐานบริเวณด้านในของพื้นที่ที่สูงกว่าบริเวณที่น้ำท่วมถึง ที่ตั้งของชุมชนโบราณที่อยู่ตอนในของแผ่นดินหลายแห่งได้หายสาบสูญไป เป็นการยากที่จะค้นพบชุมชนโบราณเหล่านั้น ทั้งนี้เพราะในปัจจุบันถูกปกคลุมด้วยคงไม้ทึบ ชุมชนโบราณที่รู้จักกันดีที่สุดคือ เมืองเวียงสระ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งครั้งหนึ่งเคยอยู่ริมฝั่งขวาของแม่น้ำตาปี แต่ปัจจุบันอยู่ห่างจากลำน้ำนั้น 2 กิโลเมตร

การตั้งถิ่นฐานชายฝั่งทะเลมักจะอยู่แถบปากน้ำชายฝั่งทะเลหรือบริเวณใกล้เคียงกันนั้น โดยทั่วไปจะตั้งอยู่บริเวณสันทรายเพื่อป้องกันน้ำท่วม เช่น สันทรายขนาดใหญ่กว้างกว่า 500 เมตร ทอดเป็นแนวยาวตามชายฝั่งทะเลจากทิศเหนือสู่ทิศใต้ (สงบ ส่งเมือง 2529 1977)

พระยาสมันตรัฐบุรินทร์ (คู่ย์ มินฮับดุลลาห์ สมันตรัฐ) ได้กล่าวถึงชุมชนพื้นเมืองเดิมในภาคใต้ของไทยไว้ในหนังสือการเป็นอยู่ในมลายู ความว่ามนุษย์ทั้ง 4 จำพวก จัดแบ่งออกได้เป็น 2 เผ่าพันธุ์ คือ พวกกาสาซีซาไก และเซม้ง จัดอยู่ในชาติพันธุ์นิกรอยด์ เชื่อกันว่าพวกนี้เข้ามาอยู่ในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และภาคใต้เมื่อประมาณ 4,000-10,000 ปีล่วงมาแล้วหรือในยุคหินกลาง ส่วนพวกโอสถ-ลาโศคหรือชาวน้ำจัดอยู่ในปกติพันธุ์พวกมาเลย์เก่า อันเป็นสาขาย่อยสาขาหนึ่งของชาวเผ่าอินโดเนเซียนหรือพวกมองโกลอยด์ทางใต้สุด และหลังจากนั้นมามีมนุษย์เผ่าต่าง ๆ อีกมากมายหลายเผ่าที่อพยพเข้ามายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะทางภาคใต้ของไทย ได้แก่พวกมาเลย์ใหม่อันเป็นบรรพบุรุษของชาวมลายูปัจจุบัน พวกมาเลย์เก่าและมาเลย์ใหม่ เข้ามาอาศัยอยู่ระหว่าง 3,000-4,000 ปีล่วงมาแล้ว พวกจาม พุนัน มอญ และเขมรเข้ามาเมื่อประมาณ 1,500-3,000 ปีล่วงมาแล้ว ต่อจากนั้นก็มีชาวอินเดีย จีน และอาหรับเข้ามาตั้งหลักแหล่งตามท่าเรือชายฝั่ง จนกระทั่งพัฒนาเป็นชุมชนขนาดใหญ่ขึ้นเรื่อย ๆ เป็นอาณาจักรและเชื่อกันว่าประมาณ 1,000 ปีมาแล้วชนเผ่าไทยก็ได้อพยพเข้ามาและในระยะต่อมาอาณาจักรเล็ก ๆ ก็ถูกผนวกเข้าไว้ภายใต้อำนาจของอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่กว่า ที่มีชนเผ่าไทยเป็นผู้ปกครอง (สงบ ส่งเมือง 2529 1977)

ชุมชนโบราณภาคใต้ชายฝั่งตะวันออกมีอยู่ 3 กลุ่ม ด้วยกันคือ

- กลุ่มที่ 1 ตั้งแต่จังหวัดชุมพรลงไปยังจังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นเขตอิทธิพลของพุทธศาสนาแบบทวาราวดีผสมกับศาสนาฮินดู
- กลุ่มที่ 2 ตั้งแต่อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช ลงไปจนถึงบริเวณรอบ ๆ ทะเลสาบสงขลา เป็นเขตที่รับอิทธิพลของศาสนาฮินดูเข้มกว่าศาสนาอื่น ๆ ในระยะแรก ๆ แต่ต่อมาภายหลังได้รับอิทธิพลของพุทธศาสนา ลัทธิลังกาวงศ์อย่างกว้างขวาง

กลุ่มที่ 3 คือบริเวณจังหวัดปัตตานีและยะลา หรือลุ่มแม่น้ำปัตตานี พบหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาแบบทวาราวดีเป็นส่วนใหญ่ (สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่มที่ 5 2529 1978)

พิริยะ ไกรฤกษ์ ให้ข้อสันนิษฐานไว้ค่อนข้างหนึ่งความว่า เพราะชาวอินเดียได้นำเอาวัฒนธรรมอื่น ๆ เข้ามาด้วย เป็นต้นว่าสถาบันกษัตริย์ ตามลัทธิเทวราชแบบฮินดู ศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธ วรรณคดีต่าง ๆ หลักกฎหมายตามคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ ศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมต่าง ๆ วัฒนธรรมอินเดียเหล่านี้ มิได้แพร่หลายจำกัดอยู่บริเวณท่าเรือและเส้นทางการค้าเท่านั้น แต่ยังแพร่หลายไปยังชุมชนชาวพื้นเมืองต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ดังปรากฏหลักฐานในฐานะแหล่งโบราณคดีในภาคใต้ ผลจากการรับถ่ายทอดวัฒนธรรมอินเดียของดินแดนภาคใต้ ทำให้พัฒนาการของชุมชนต่าง ๆ เริ่มเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ จากท่าเรือขนถ่ายสินค้าเป็นเมืองท่าจากชุมชนเกษตรกรรมที่นับถือลัทธิความเชื่อดั้งเดิม หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามธรรมชาติมาก่อสร้างศาสนสถาน และยังรับเอาอารยธรรมและวัฒนธรรมจากชนปกดิอื่น ๆ อีกด้วย เป็นต้นว่า จีน ขวา อาหรับมอญ เขมรและลังกา เพียงแต่ว่าอิทธิพลของอารยธรรมเหล่านี้ ไม่เด่นชัดเท่ากับอารย-ธรรมอินเดีย (สงบ ส่งเมือง 2529 1979)

2.3 ประวัติศาสตร์ภาคใต้ยุคกลาง

ในสมัยโบราณหัวเมืองที่ตั้งอยู่ในแหลมมลายู เรียกกันเป็น 2 ชื่อ คือ หัวเมืองที่ตั้งอยู่ทางด้านอ่าวไทยเรียกว่า หัวเมืองปักษ์ใต้ หัวเมืองที่ตั้งอยู่ด้านอ่าวเบงกอลเรียกว่า หัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตก การไปมาติดต่อกับหัวเมืองเหล่านี้ลำบาก พระมหากษัตริย์จึงมิได้เสด็จประพาส เว้นแต่เวลาที่มีศึกสงคราม ความสัมพันธ์ระหว่างหัวเมืองในแหลมมลายูจึงไม่ใกล้ชิดสนิทสนมเหมือนหัวเมืองชั้นใน ฉะนั้นการจัดการปกครองจึงมีลักษณะพิเศษออกไป คือทางเมืองหลวงจะต้องหาวิธีเข้าควบคุมการปกครองในหัวเมืองใหญ่ที่มีความสำคัญที่สุดไว้ให้ได้ แล้วจึงใช้เมืองนี้เป็นศูนย์กลางเพื่อขยายอำนาจไปควบคุมหัวเมืองอื่น ๆ ค่อยไป (ประไพพิศ วรวัฒนชัย 2534 55)

ประวัติศาสตร์ภาคใต้ยุคกลางในที่นี้ จะกินเวลาดังแต่สมัยสุโขทัย เป็นต้นมา คือ ตั้งแต่ตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 19 จนกระทั่งมีการรวมชาติตามระบบ มณฑลเทศาภิบาลตอนกลางพุทธศตวรรษที่ 25 หรือสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ รวมเป็นเวลานานกว่า 5 ศตวรรษ ลักษณะเด่นของยุคนี้ก็คือเมื่อเป็นสมัยศักดินา ตั้งแต่ระบบการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมได้วิวัฒนาการไปสู่ สังคมศักดินา แบบไทยในขณะที่ดินแดนภาคใต้ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรไทยตามระบบรัฐบรรณาการ คือเป็นเมืองบริวารของกรุงสุโขทัย อโยธยา และรัตนโกสินทร์ตามลำดับ (สงบ ส่งเมือง 2529 1983)

การขยายตัวของพลเมืองและแบบแผนการผลิตในระยะแรก คือ ต้นพุทธศตวรรษที่ 19-20 เมืองพระยามหานคร ภาคใต้มีเพียงเมืองเดียว คือ นครศรีธรรมราช จากนั้นค่อย ๆ เพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ จากการขยายตัวของชุมชนต่าง ๆ ในเขตเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งมีฐานะเป็นเมืองบริวารของนครศรีธรรมราชมาก่อน เป็นต้นว่าตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 20 เพิ่มขึ้นเป็น 5 เมือง คือ นครศรีธรรมราช พัทลุง ไชยาชุมพร และตะนาวศรี และตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ก่อนมีการรวมชาติเล็กน้อยเพิ่มขึ้นเป็น 14 เมือง คือ นครศรีธรรมราช สงขลา ตะกั่วป่า พังงา ชุมพร ไชยา พัทลุง ภูเก็ต หลังสวน กาญจนดิษฐ์ ตรัง กระบี่ ระนอง และสตูล แต่ละเมืองมีเจ้าเมืองปกครองตามระบบ "กินเมือง" (สงบ ส่งเมือง 2529 1983)

ในสมัยสุโขทัยและอโยธยา เมืองนครศรีธรรมราชจัดว่าเป็นเมืองสำคัญต่อเมืองหลวงมากที่สุด และใช้เป็นศูนย์กลางในการขยายอำนาจลงไปควบคุมหัวเมืองมลายูต่าง ๆ ในสมัยกรุงธนบุรี ฐานะของเมืองนครศรีธรรมราชได้รับการยกย่องให้เป็นเกียรติเสมอเจ้าประเทศราช เจ้าเมืองได้รับพระสุพรรณบัฏเป็นพระเจ้านครศรีธรรมราช แต่ในสมัยรัชกาลที่ 1 (กรุงรัตนโกสินทร์) ถูกลดบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยานครและมิฐานะเป็นหัวเมืองชั้นนอก แต่ยังคงมีหน้าที่ควบคุม 7 หัวเมือง กับเมืองกลันตัน ตรัง กานู ไทรบุรี หัวเมืองปักษ์ใต้อื่น ๆ ที่มีความสำคัญมากขึ้นในรัชกาลนี้คือ เมืองสงขลาเมืองพัทลุง (ประไพพิศ วรวิมลชัย 2534 55)

ในสมัยรัชกาลที่ 1 คินแดนไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู กลับมาเป็นหัวเมืองประเทศราชของไทยอีกครั้งหนึ่ง พระองค์ทรงมีพระบรมราชโบายในการปกครองหัวเมืองมลายูนี้ โดยคำนึงถึงความสำคัญในเรื่องเชื้อชาติและศาสนาของประชาชน การตั้งเจ้าเมืองนั้นถ้ามีประชาชนนับถือศาสนาพุทธมาก ก็จะทรงตั้งคนไทยที่นับถือศาสนาพุทธเป็นเจ้าเมือง แต่ถ้าเมืองไหนมีคนไทยอิสลามมากก็จะทรงตั้งคนไทยอิสลามเป็นเจ้าเมือง เพื่อให้เจ้าเมืองและประชาชนมีความเข้าใจอันดีต่อกันจะได้ไม่ก่อให้เกิดปัญหาภายหลัง แต่อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับหัวเมืองประเทศราช มลายูนัั้นขึ้นอยู่กับความเข้มแข็งของรัฐบาลไทย (ประไพพิศ วรวิวัฒน์ชัย 2534 : 55)

หัวเมืองประเทศราชทางภาคใต้ทั้งหมด แยกตัวเป็นอิสระคอนตันพุทธศตวรรษที่ 24 ระยะเวลาที่เสียกรุงแก่พม่าครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2310 แต่เมื่อไทยสามารถฟื้นฟูอำนาจขึ้นมาใหม่หลังจากนั้นมาเพียง 1 ทศวรรษ หัวเมืองประเทศราชทางใต้ ซึ่งได้แก่ ปัตตานี กลันตัน ตรังกานู ไทรบุรีและปะลิส กลับมาอ่อนน้อมต่อไทยอีก คือ กรุงรัตนโกสินทร์อีกครั้ง แต่มีเพียงปัตตานีและสตูลเป็นส่วนหนึ่งของไทรบุรีเท่านั้นที่รัฐบาลกลางสามารถรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรไทย (สงบ ส่งเมือง 2529 : 1983)

2.4 กระเบื้องดินเผาคืออะไร

คำว่า "กระเบื้องดินเผา" หมายถึง ศิลปะในการประดิษฐ์วัสดุให้เป็นผลิตภัณฑ์ดินเผาที่ใช้ในครัวเรือน เช่น จาน ชาม โอ่ง อ่าง เป็นต้น เป็นผลิตภัณฑ์ก่อสร้าง เช่น อิฐ กระเบื้องปูพื้น กระเบื้องมุงหลังคา เป็นต้น เป็นผลิตภัณฑ์หัตถกรรม เช่น แจกัน กระถางต้นไม้ เป็นต้น และผลิตภัณฑ์ทนไฟ อันมีบทบาทสำคัญในชีวิตประจำวันของมนุษย์ทุกยุคทุกสมัย

ลักษณะส่วนผสมของวัตถุประกอบด้วย สารอนินทรีย์ที่เป็นอโลหะ ได้แก่ ดินและหินชนิดต่าง ๆ อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่างผสมกัน เมื่อทำเป็นรูปร่างแล้วเผาเพื่อทำให้เนื้อวัตถุแข็งแกร่งทรงตัวอยู่ได้ (สุภาภย์ อินทองคง 2524 หน้า 9-11)

กระบี่อิงดินเผา เป็นผลิตภัณฑ์ประเภทเครื่องปั้นดินเผาชนิดหนึ่ง มีผู้พยายามแบ่งประเภท โดยอาศัยเกณฑ์ต่าง ๆ กัน เช่น อาศัยเกณฑ์ คือกรรมวิธีการผลิตบ้าง อาศัยเกณฑ์ คือประโยชน์ใช้สอยบ้าง ในผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผานั้นแบ่งโดยอาศัยกรรมวิธีการผลิตเป็น 2 ประเภท คือ

1. เครื่องปั้นดินเผาประเภทเคลือบน้ำยา
2. เครื่องปั้นดินเผาชนิดไม่เคลือบน้ำยา

แบ่งโดยอาศัยประโยชน์ใช้สอยเป็นได้ถึง 15 ประเภท คือ

1. หม้อหุงต้มและหม้อใส่น้ำดื่ม (ไม่เคลือบ)
2. กระถางปลูกต้นไม้ และกล้วยไม้
3. อีฐก่อสร้าง
4. กระเบื้องปูพื้น
5. โอ่งดินไม่เคลือบ
6. โอ่งและไหเคลือบ
7. ท่อดินเผาเคลือบและไม่เคลือบ
8. กระเบื้องมุงหลังคาดินเผาเคลือบและไม่เคลือบ
9. เครื่องปั้นดินเผาชนิดเคลือบไฟต่ำจำพวกเครื่องประดับบ้านและอาคาร โรงแรม
10. กระเบื้องเคลือบปูห้องน้ำ
11. กระเบื้องโมเสคเคลือบและไม่เคลือบ
12. เครื่องฉนวนไฟฟ้า เช่น ลูกถ้วยไฟฟ้าแรงต่ำ
13. เครื่องสุขภัณฑ์
14. ของใช้ในครัวเรือนและเครื่องประดับ
15. วัตถุทนไฟ เช่น อิฐทนไฟ เบ้าหลอมแก้ว

(สุภาภย์ อินทองคง 2524 : หน้า 12-13)

2.5 การศึกษากระเบื้องดินเผา

กระบวนการศึกษาค้นคว้าเรื่องกระเบื้องดินเผาถ้าศึกษาพิจารณาจากเอกสารเท่าที่มีอยู่นั้น พอจะปรากฏให้ค้นคว้าได้ตามแนวสาขาวิชาสังคมศาสตร์

-แนวประวัติศาสตร์และโบราณคดี การศึกษาแนวนี้เพื่อเป็นข้อมูลสำคัญที่จะช่วยให้เข้าใจประวัติของมนุษยชาติทางด้านสังคมและวัฒนธรรม นักประวัติศาสตร์และโบราณคดี จะใช้เป็นแนวทางในการอธิบายภาพชีวิตของคนและชุมชนในอดีต เพราะสภาพของวัสดุชนิดนี้ คงทนถาวรและทนแดดทนฝนอยู่ได้นานนับเป็นร้อย ๆ ปี และยังเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงความเจริญของกลุ่มชนและสังคมในอดีตและปัจจุบันด้วย

-แนวเศรษฐศาสตร์-อุตสาหกรรม การศึกษาแนวนี้จะแสดงถึงการสร้างหรือทำผลิตภัณฑ์กระเบื้องดินเผาที่ให้ประโยชน์แก่ผู้ทำ หรือผลิตทางด้านรายได้ในการประกอบอาชีพต่อการดำรงชีพประจำวันทางผู้ผลิต ในเมื่อความต้องการของตลาดชุมชนมีอยู่โดยทั่วไป โดยขึ้นอยู่กับคุณภาพ ความคงทนถาวร รูปแบบความสวยงาม โดยอาศัยมาตรฐานการผลิตสูง-ต่ำ จะส่งผลต่อรายได้ของผู้ผลิตเช่นกัน

-แนวสังคมวิทยา-มนุษยวิทยา การศึกษาในวิธีนี้ให้ความสำคัญต่อผลิตภัณฑ์กระเบื้องดินเผาว่าเป็นผลงาน หรือวัฒนธรรมทางวัตถุชิ้นสำคัญของมนุษย์ทางภูมิปัญญาในสังคมการดำรงชีวิตของมนุษย์มาตั้งแต่โบราณจนถึงปัจจุบัน

-แนววัฒนธรรมพื้นบ้าน การศึกษาให้รู้คุณค่าผลิตภัณฑ์แบบหัตถกรรมพื้นบ้านที่สำคัญ เพราะมีส่วนเกี่ยวข้องในการดำรงชีวิตของมนุษย์ในรูปแบบสังคมชาวบ้าน ตั้งแต่โบราณจนถึงปัจจุบัน เพราะชาวบ้านเป็นผู้ผลิตและใช้สอยเองถือว่าเป็นภูมิปัญญาแบบชาวบ้านที่สามารถสร้างรูปแบบวัตถุ ในลักษณะวัฒนธรรมแบบพื้นบ้าน จึงกลายมาเป็นมรดกทางวัฒนธรรม ของชาวบ้านมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันอย่างแท้จริง

2.6 ประวัติการทำกระเบื้องดินเผา

การสืบค้นความเป็นมาของการทำกระเบื้องดินเผาเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมทางวัตถุหรือเรียกว่าศิลปวัตถุนั่นเอง จากการสืบค้นคว้าศึกษาจากร่องรอยความเป็นมาและหลักฐานต่าง ๆ อย่างกว้างขวางและลึกซึ้งแล้ว พอมีข้อมูลที่เชื่อถือได้ว่าศิลปวัฒนธรรมแขนงนี้ได้ถือกำเนิดและมีการสืบทอดกันมาอย่างไร

ชุมชนปะโอเป็นชุมชนแรกเริ่มประวัติศาสตร์แห่งหนึ่งของภาคใต้ในคาบสมุทรสหิงพระ เป็นบริเวณที่มีเตาเผาโบราณตลอดจนหลักฐานของการทำเครื่องปั้นดินเผาอย่างหนาแน่นที่พบเป็นแห่งแรกและแห่งเดียวในภาคใต้

อาณาบริเวณแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาโบราณ ประกอบด้วยเตาเผาโบราณมีประมาณ 4 เตา โลกเนินหรือลานทำภาชนะดินเผารายรอบดินเผาเรียงรายเป็นกลุ่มทั้งสองฝั่งคลองปะโอ ในเขตตำบลวัดขนุน และตำบลม่วงงาม อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา

หน่วยศิลปากรที่ 9 กรมศิลปากร ได้เริ่มสำรวจตั้งแต่เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2521 พบเตาเผาโบราณทั้ง 4 เตา คณะสำรวจได้กำหนดชื่อเรียกเตาเผาโบราณทั้ง 4 ตามชื่อท้องถิ่นและลำดับหมายเลขดังนี้ เตาหม้อ 1, เตาหม้อ 2, เตาหม้อ 3, เตาโคกไฟ เนินดินลานเผาภาชนะดินเผาโคกหม้อ (ธราพงศ์ ศรีสุชาติ 2529 หน้า 1324)

ชุมชนโบราณโมคลาน ในเขตอำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช ห่างจากจากโบราณสถานวัดโมคลานมาทางทิศเหนือราว 100 เมตร มีลำน้ำสายหนึ่งชื่อ "คลองไค้แเง้ง" และมีลำน้ำอีกสายหนึ่งชื่อ "คลองชุมปลิง" ไหลผ่านสันทรายอันเป็นที่ตั้งของชุมชนโบราณโมคลานไปลงทะเลอ่าวไทยทางทิศตะวันออก ระหว่างคลองทั้ง 2 สายนี้ เป็นบริเวณที่ชุมชนแห่งนี้ทำเครื่องปั้นดินเผามาแต่โบราณและมักจะเรียกกันว่า "แหล่งทำเครื่องปั้นดินเผาโมคลาน" หมู่ที่ 9 ตำบลหัวตะพานและหมู่ที่ 10 ตำบลโมคลาน อำเภอท่าศาลา เนื้อที่เพื่อการนี้ทั้งที่เคยใช้มาแล้วแต่โบราณและกำลังทำต่อเนื่องมาจนปัจจุบันนี้ประมาณ 30-40 ไร่ (ปริชา นุ่นสุข 2529 หน้า 598)

ชุมชนเล็ก ๆ ชาวสทิงหม้อ ตำบลสทิงหม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา อาชีพสำคัญของชาวสทิงหม้อในอดีตเมื่อประมาณ 50-60 ปีล่วงมาแล้ว คือทำเครื่องปั้นดินเผา ไม่มีหลักฐานปรากฏแน่ชัดว่าชาวสทิงหม้อเริ่มทำเครื่องปั้นดินเผากันแต่เมื่อใด ทราบแต่ว่าชาวสทิงหม้อรู้จักทำเครื่องปั้นชนิดนี้มาแล้วนับเป็นร้อย ๆ ปี ตั้งแต่ครั้งที่มีคนอพยพมาตั้งถิ่นฐานทำมาหากิน ณ ถิ่นนี้ และมีการถ่ายทอดสืบต่อกันภายในครัวเรือนเรื่อยมา ดังปรากฏมีคำกล่าวอันเป็นที่รู้จักในหลายจังหวัด เช่น "สทิงทำหม้อ-เกาะยอทำอ่าง-บ่อหย่างทำคย" (สุภาคย์ อินทองคง 2529 หน้า 600)

การขุดค้นทางโบราณคดีที่ชุมชนโบราณไชยาในภาคใต้ ได้พบหลักฐานเครื่องปั้นดินเผา ที่แสดงให้เห็นว่ามีชุมชนสมัยประวัติศาสตร์ร่วมสมัยสุโขทัยและอยุธยาเข้ามาอยู่อาศัย ช้อนทับวัฒนธรรมโบราณสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์

หลักฐานสำคัญชิ้นนี้คือ "กระเบื้อง ข" และ "กาบ" "กระเบื้อง ข" หมายถึง แผ่นดินเผาสีเหลือง ขอบด้านหนึ่งงอพับลงเป็นมุมฉากกับแผ่นดินเผาสีเหลืองเป็นขอสำหรับเกาะไม้ระแนงสำหรับมุงหลังคาบ้านเรือน หรืออาคารโดยทั่ว ๆ ไป "กาบ" หมายถึง กระเบื้องลักษณะคล้ายกาบกล้วยมี 2 อย่าง คือ กาบคว่ำเป็นรูปและกาบหงายเป็นรูปตัวเมีย มีปุ่มเตี้ยยื่นตั้งฉากอยู่ที่ปลายข้างหนึ่งใช้คู่กัน โดยวางเรียงหงายคว่ำเกาะเกี่ยวต่อเนื่องกันไป สำหรับเป็นกระเบื้องมุงหลังคาศาสนสถานสำคัญ ๆ ซึ่งมีมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 16-18 และมาพบมากตั้งแต่สมัยพุทธศตวรรษที่ 19 (ธราพงศ์ ศรีสุชาติ และอมรา ชันดิสิทธิ์ ศรีสุชาติ 2529 หน้า 596)

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1-5 ก็ได้มีการทำเครื่องปั้นภายในประเทศและสั่งทำจากประเทศจีนในสมัยรัชกาลที่ 1 ได้มีการออกแบบงาม ๆ ฝีมือช่างไทยเจริญขึ้นและพัฒนามากในสมัยรัชกาลที่ 2 ในสมัยรัชกาลที่ 3 ปรากฏว่าได้มีการสร้างเตากระเบื้องมุงหลังคาเคลือบสีต่าง ๆ ในสมัยรัชกาลที่ 4 ได้คิดแบบใหม่ขึ้นหลายอย่าง เช่นเครื่องตั้งโต๊ะหมุ่บูชามีการเขียนลวดลายและเผากันเอง พอถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ทรงเลิกทำกระเบื้องทรงโปรดเครื่องปอร์สเลน สั่งทำปอร์สเลนมาจนเป็นที่กล่าวกันว่าเมืองไทยเป็นพิพิธภัณฑ์ปอร์สเลนของโลก (ทวี พรหมพฤกษ์ 2523 หน้า 15)

การใช้อิฐประกอบอาคารที่อยู่อาศัย เริ่มมีอิทธิพลต่อสถาปัตยกรรมพื้นบ้านของชาวใต้บางกลุ่ม เมื่อชาวจีนนำเอาวัฒนธรรมด้านนี้เข้ามาใช้ก่อสร้างอาคารบ้านเรือน และได้ตั้งเตาเผาอิฐแผ่น และทำกระเบื้องดินเผาจำหน่ายประมาณไม่เกินต้นสมัยรัตนโกสินทร์ เช่นที่จังหวัดสงขลา ความนิยมใช้อิฐเป็นวัสดุหลักของอาคารเมื่อสมัยรัชกาลที่ 1 และนิยมกันอย่างแพร่หลายในช่วงรัชกาลที่ 3-5 อาคารแบบเก่า 2 ฟากถนนนครใน ในตลาดสงขลาล้วนใช้อิฐที่ทำจากสงขลา และใช้เทคนิควิธีแบบจีนทั้งสิ้น กล่าวคือเสาและฝาผนังก่อด้วยแผ่นอิฐรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส หรือรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าหรือรูปครึ่งวงกลมซึ่งเรียกว่า "อิฐหน้าวัว" (กระเบื้องหน้าวัว)

ก่อนมุงหลังคาจะใช้แผ่นกระเบื้องหน้าวัว ขนาดหนาประมาณ 1-1.5 นิ้ว ปูรองเต็มตลอดครึ่งหนึ่งก่อนแล้วใช้ปูนซีเมนต์ราดทับ แล้วจึงใช้กระเบื้องกลางทำด้วยดินเผาลักษณะคล้ายครึ่งวงกลมมุงทับอีกชั้น วิธีมุงกระเบื้องจะมุงเป็นแถว ๆ จากล่างขึ้นไปบนให้หางของแผ่นบนทับหัวของแผ่นล่าง วางกระเบื้องให้หางขึ้น 2 แถวชิดกัน แล้ววางเป็นแถวคว่ำครอบทับรอยต่อของ 2 แถวแรกเมื่อเสร็จแล้ว จะได้กระเบื้องที่เป็นแถวคว่ำและแถวหางเกี่ยวซ้อนสลับกันไปเป็นลอน การใช้กระเบื้องแบบจินดังกล่าวนิยมนำใช้กันในภาคใต้ฝั่งตะวันตกด้วย (สุริวงค์ พงศ์ไพบูลย์ 2529 : 36-37)

กระเบื้องหน้าวัวจากเตาเผาเกาะขอมและบริเวณใกล้เคียงในจังหวัดสงขลาเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลาย และแม้แต่ศาสนสถานของไทยมุสลิมก็นำมาใช้กระเบื้องหน้าวัวจากสงขลาปูพื้น จนกระเบื้องหน้าวัวกลายเป็นสินค้าสำคัญและส่งไปขายถึงกรุงเทพฯ (เช่นในรัชกาลที่ 5) กระเบื้องดินเผาแบบจินได้ถูกปรับเปลี่ยนเป็นกระเบื้องดินเผาแบบมีขอเกี่ยวและมีหางเป็นรูปสามเหลี่ยมให้เหมาะแก่เรือนไทยแบบปักษ์ใต้ การใช้กระเบื้องแบบนี้มุงหลังคาเกิดนิยมนอย่างกว้างขวาง ในปลายรัชกาลที่ 5 จนเกิดเตาสหิงหม้อ อำเภอเมืองสงขลา และที่จังหวัดปัตตานี การใช้กระเบื้องแบบนี้นิยมแพร่หลายมาตั้งแต่จังหวัดนครศรีธรรมราชลงไปจนถึงจังหวัดนราธิวาส ในขณะที่เดียวกันทางภาคใต้ตอนเหนือกลับนิยมนำกระเบื้องซีเมนต์กันอย่างแพร่หลาย แต่ก็มีอยู่บ้างที่ส่งกระเบื้องดินเผาแบบสงขลาไปใช้ เช่นวัดบางวัดในอำเภอไชยา หรือที่วัดเวียงอำเภอเวียงสระ จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นต้น (สุริวงค์ พงศ์ไพบูลย์ 2529-3638)

กระเบื้องดินเผาเมืองสงขลาเป็นหัตถกรรมพื้นเมืองสงขลามาช้านาน มีความหลากหลายในรูปแบบ มีการประกอบการกันเป็นกลุ่มใหญ่ เป็นกระเบื้องที่มีชื่อเสียงได้รับความนิยมนำใช้กันอย่างกว้างขวางเป็นเวลานานมีรูปแบบและคุณสมบัติเหมาะสมกับสภาพดินฟ้าอากาศทางภาคใต้ มีความทนทานใช้งานได้หลายสิบปี ถือได้ว่าเป็นหัตถกรรม ที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวสงขลา

ประวัติการทำกระเบื้องดินเผาเมืองสงขลา เล่ากันว่ามิชชันนารีเป็นผู้นำผู้เริ่มต่อมาคนไทยรับช่วง และได้ขยายการทำออกไปอย่างกว้างขวาง จนเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในพื้นที่ปักษ์ใต้ กรุงเทพฯ และประเทศมาเลเซีย ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ที่พอจะสืบค้นได้แสดงไว้ว่ามีความเจริญแพร่หลายตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 3 ถึงสมัยรัชกาลที่ 4 ดังปรากฏในใบบอกเมืองสงขลาและเอกสารอื่น ๆ ว่า

กระเบื้องดินเผาเมืองสงขลามีการนำไปใช้ในกิจการที่สำคัญดังนี้ พ.ศ. 2397 (ร. 4) โปรดเกล้าฯ ให้เกณฑ์เมืองสงขลาทำกระเบื้องหน้าวัวปูพื้น 50,000 แผ่น ใช้ปูบริเวณรอบอุโบสถวัดสุทัศน์เทพวราราม และวัดเขมาสิคาราม

พ.ศ. 2453 (ร. 5) มีการนำเอากระเบื้องดินเผาเมืองสงขลาไปใช้มุงหลังคาพระวิหารหลวงในการซ่อมแซมพระบรมธาตุไชยา (สุภาภย์ อินทองคง และ สงบ ส่องเมือง 2529 : 35)

แหล่งผลิตกระเบื้องดินเผาเมืองสงขลาที่สำคัญ ได้แก่บริเวณชายฝั่งทะเลสาบทางทิศตะวันตกของเมือง ตั้งแต่บริเวณท่าอิฐ ท่าสะพาน ขึ้นไปจนถึงบริเวณบ้านท่านางหอม ตำบลน้ำน้อย บริเวณวัดโลกเปรี้ยว หมู่ที่ 6 ตำบลเกาะยอ อำเภอเมืองสงขลา และบ้านบางโหนด หมู่ที่ 1-2 ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จากรายงานการสำรวจของ สุภาภย์ อินทองคง ปี พ.ศ. 2527 พบว่ามีเตาเผากระเบื้องทั่วบริเวณดังกล่าว ไม่น้อยกว่า 200 เตา มีเตาที่ยังอยู่ในสภาพที่ซ่อมแซมใช้งานได้ประมาณ 50 เตา นอกจากนั้นชำรุดเหลือแต่ซากเตาและร่องรอยเตา มีผู้ประกอบการอยู่ 2 ครอบครัว และบ้านบางโหนด 1 ครอบครัว หมู่บ้านที่เคยมีผู้ประกอบการทั้งหมู่บ้าน เช่น บ้านบางโหนด ประชากรส่วนใหญ่ในหมู่บ้านอายุตั้งแต่ 30 ปีขึ้นไป ยังมีความรู้ความสามารถในการประกอบการ (สุภาภย์ อินทองคง และ สงบ ส่องเมือง 2529 : 37)

บทที่ 3

กระบวนการผลิตกระเบื้องดินเผา

การศึกษากระบวนการผลิตกระเบื้องดินเผาในที่นี้จะศึกษาเฉพาะเรื่องกระเบื้องดินเผาungหลังคา ปูพื้นและอิฐก่อ เท่านั้น เพื่อให้ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับปัจจัยส่วนประกอบในกระบวนการผลิตหลายประการ คือ

3.1 สภาพการทำกระเบื้องดินเผาในภาคใต้ฝั่งตะวันออกในอดีต-ปัจจุบัน

สภาพการทำกระเบื้องดินเผาในพื้นที่จังหวัดสงขลาและปัตตานี ได้แบ่งศึกษาประเด็นออกเป็น 2 ประการ คือ สภาพการทำกระเบื้องดินเผาในอดีตมุ่งไปที่การประกอบการ และผลจากการประกอบการที่มีต่อสถานะเศรษฐกิจและสังคมของครอบครัว และชุมชนจนถึงการล้มเลิกกิจการประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งคือสภาพการทำกระเบื้องดินเผาในปัจจุบัน โดยมุ่งไปที่ผู้ประกอบการได้พิจารณาถึงสถานะของผู้ประกอบการเป็นหลัก

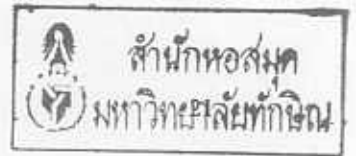
สภาพการทำกระเบื้องดินเผาในอดีต

ผู้ประกอบการได้เริ่มกิจการเตาเผากระเบื้องแถวบริเวณใกล้ ๆ วัดแหลมพ้อ และหมู่บ้านใกล้เคียงกัน หมู่ที่ 4-5 ตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ระยะเวลา 100 ปีล่วงมาแล้ว ผู้ประกอบการเดิมเป็นชาวจีนดำเนินมาเรื่อย ๆ จนระยะเวลาเมื่อประมาณ 30-50 ปีมานี้ ผู้ประกอบการได้ขยายตัวและกิจการออกไปจากแหล่งเดิม (เกาะยอ) ไปตามบริเวณชายฝั่งทะเลสาบสงขลาและฝั่งตะวันออกของอ่าวไทย พื้นที่หมู่บ้านในอำเภอเมือง จังหวัดสงขลา อำเภอปะนาเระ และอำเภอสาบบุรี จังหวัดปัตตานี มีผู้ประกอบการประมาณ 100 ราย ครอบครัวของหมู่บ้านแถบนี้จะมีการทำกระเบื้องดินเผากันโดยทั่ว ๆ ไป โดยสังเกตจากซากเตาจะมีกระจัดกระจายโดยทั่วไป แถวบริเวณชุมชนฝั่งทะเลสาบ แม้ว่าในช่วงหลังนี้ผู้ทำการจะเลิกกิจการไปแล้วเป็นส่วนใหญ่ แต่ยังมีร่องรอยปรากฏให้เห็นซากเศษวัสดุและซากเตาเผาที่เป็นรูปร่างอย่างชัดเจน

ครอบครัวผู้ประกอบการ ส่วนมากจะมีอายุระหว่าง 30-70 ปี เป็นอย่างสูง หลังจากนั้นแม้จะโอนกิจการให้ลูกหลาน หรือเครือญาติแล้วแต่เหตุผลความจำเป็นแต่ละคน แรงงานส่วนใหญ่ในการประกอบการจะได้จากสมาชิกในครอบครัว และผู้คนในหมู่บ้านทั้งชายและหญิงจะอายุราวประมาณ 15 ปีเป็นต้นไป ที่ได้รับการฝึกหัดจนมีความชำนาญและมีประสบการณ์ สืบต่อกันมา การศึกษาของเจ้าของกิจการและสมาชิกแรงงานส่วนใหญ่แล้วอยู่ในระดับประถมศึกษาปีที่ 4-7 อาชีพเดิมของผู้ประกอบการส่วนมากแล้วมีอาชีพทำนา ทำสวนยาง สวนผลไม้ ประมง และรับจ้าง ส่วนอาชีพทำกระเบื้องดินเผาเป็นอาชีพรอง ประเภทงานหัตถกรรมในครัวเรือน เมื่อมีเวลาว่างจากงานอาชีพประจำ ก็จะทำอาชีพนี้เพื่อเสริมรายได้ในครอบครัวอีกทางหนึ่ง ประมาณช่วงเดือน 4-5-6-7-8-9-10 เท่านั้น ระยะเวลาการทำงาน 7 เดือน ใน 1 ปี ในช่วงฤดูฝนจะงดการประกอบการโดยสิ้นเชิง เพราะลมฟ้าอากาศไม่อำนวยที่จะประกอบอาชีพนี้ สถานะทางครอบครัวของผู้ประกอบการนั้น จะมีความเป็นอยู่ที่ดีกว่าสมาชิกในหมู่บ้านที่มีได้เป็นผู้ประกอบการสามารถสร้างฐานะให้ดีขึ้นกว่าเดิม ส่งลูกหลานและสมาชิกในครอบครัวให้ได้รับการศึกษาที่สูงขึ้นกว่าเดิม เพราะรายได้เพิ่มขึ้นจากการประกอบอาชีพนี้ (ผู้วิจัยสัมภาษณ์ นายอ้อม ทิพย์โอสถ บ้านท่านางหอม 118 หมู่ 6 ตำบลน้ำน้อย อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา วันที่ 27 มีนาคม 2534 และนายมะอาแวปูเต๊ะ บ้านเจาะกือแบ หมู่ 3 ตำบลตะบิ้ง อำเภอสาบური จังหวัดปัตตานี วันที่ 18 มิถุนายน 2535)

ในที่สุด สภาพการทำกระเบื้องดินเผาในอดีตนั้นมีผู้ประกอบการเป็นจำนวนมากกว่าในปัจจุบัน ที่มีความรู้และความชำนาญ รวมแล้วเป็น 100 ครอบครัว แม้จะมีได้เป็นเจ้าของเตาเผาเอง แต่ได้อาศัยเตาเผาของผู้อื่นโดยวิธีเช่าทำการตามแต่จะเห็นว่าเหมาะสมประการใด แรงงานสำคัญก็ได้มาจากสมาชิกในครอบครัวหรือสมาชิกของชุมชนท้องถิ่นใกล้เคียง โดยวิธีจ้างค่าแรงเป็นรายวันหรือรายสัปดาห์แล้วแต่จะตกลงกันกับเจ้าของผู้ประกอบการ ทำให้เกิดรายได้เพิ่มขึ้นในครอบครัวและชุมชนอันส่งผลดีในทางเศรษฐกิจเป็นส่วนรวมของหมู่บ้านนั้น ๆ แต่ต่อมาบางส่วนมีความจำเป็นต้องเลิกกิจการไปเหตุผลก็คือ ความต้องการของตลาดลดลงไป อันเนื่องจากผลิตภัณฑ์ที่ผลิตจากวัสดุอื่นแพร่หลายมากกว่า คุณภาพดีกว่าราคาถูกกว่าจึงทำให้สร้างคามนิยมผลิตภัณฑ์ของใหม่มากกว่าของเก่า อีกทั้งปัญหาแรงงานและความชำนาญในการทำขาดไปเพราะเกิดการจ้างงานใหม่ที่รายได้ดีกว่า จึงเป็นเหตุให้ละทิ้งงานเก่าไปทำงานใหม่ที่ไม่สลับ

๕๕๐. 4
๗/๕๖/๕
๒๕๓๙ค.๑

จับช้อนัก รวมไปถึงการขาดเงินทุนหมุนเวียนในการปรับปรุงกิจการให้ได้มาตรฐานสูงขึ้น เพื่อแข่งขันกับผลิตภัณฑ์ที่ออกมาสู่ตลาดแบบใหม่ ๆ ในปัจจุบันขาดพาหนะในการขนส่งไปจำหน่ายในที่ต่าง ๆ และความเปราะบางในอาชีพนี้

สภาพการทำกระเบื้องดินเผาในปัจจุบัน

การทำกระเบื้องดินเผาในปัจจุบันในระยะเวลา 20 ปีมานี้ มีผู้ประกอบการจำนวนประมาณ 100 ราย ซึ่งดำเนินการอยู่ในแถบบริเวณชายฝั่งทะเลสาบสงขลา จังหวัดสงขลา ในพื้นที่บ้านเกาะยอ ตำบลเกาะยอ 15 ราย บ้านท่าเตียน แนวคลองวง ตำบลน้ำน้อย จำนวน 10 ราย บ้านท่านางหอม ตำบลน้ำน้อย จำนวน 17 ราย แหลมเสม็ด ตำบลน้ำน้อย จำนวน 11 ราย บ้านบางโหนด ตำบลคูเต่าจำนวน 22 ราย แต่ปัจจุบันนี้ปรากฏว่าผู้ประกอบการผลิตภัณฑ์ประเภทนี้มีเหลืออยู่ 3 ราย ที่หมู่บ้านท่านางหอม นอกนั้นเลิกกิจการไปหมดแล้ว (ผู้วิจัย สัมภาษณ์ นายกฉิน แก้วประดับเพชร นายเทียน ศรีทองคำ นายอ้อม ทิพย์โอสถ บ้านท่านางหอม หมู่ 5-6 ตำบลน้ำน้อย อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา วันที่ 27 มีนาคม 2534 นายแจ้ง วรรณพงษ์ บ้านบางโหนด หมู่ 2 ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา นายไผ่แห้ง ยอสินธุ์ บ้านข้างวัดโคกเปี้ยว หมู่ 5 ตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา 23 เมษายน 2534)

ในพื้นที่อำเภอเมือง อำเภอสาบური อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี การประกอบการทำกระเบื้องดินเผาเริ่มแพร่หลายมากในระยะ 25 ปี เป็นต้นมา จนถึงปัจจุบันนี้มีโรงเตาเผากระเบื้องประมาณ 14-16 โรงด้วยกัน โดยอาศัยวัสดุเชื้อเพลิง แรงงานการผลิตในท้องถิ่น ระยะเวลาการผลิตจะหยุดในช่วงฤดูฝน (ผู้วิจัย สัมภาษณ์ นายมะอาแวปูเต๊ะ บ้านเจาะกือยอ ตำบลตะบิ้ง อำเภอสาบური จังหวัดปัตตานี 18 มิถุนายน 2535)

สภาพประกอบการ การประกอบการในปัจจุบันก็มั่นคง เป็นไปในรูปหัตถกรรมในครอบครัวจากผู้ประกอบการ 5 ครอบครัว มีหัวหน้าครอบครัวเป็นหลักในการประกอบการ มีอายุประมาณ 40-55 ปี ส่วนมากให้สมาชิกในครอบครัวเป็นผู้ช่วยงาน จะใช้สมาชิกของหมู่บ้านใกล้เคียงบ้าง สำหรับผู้ประกอบการบางรายที่มีทุนในการจ้างค่าแรงงานเท่าที่จำเป็นในการประกอบการ ก็จะมีการขุดดินจากแหล่งดิน การเตรียมดินพิมพ์กระเบื้อง การตกแต่ง การเตรียมเผา การเผา การส่งจำหน่าย

การใช้แรงงานในปัจจุบันก็ไม่แตกต่างไปจากอดีตมากนัก เพราะจะใช้แรงงานสมาชิกในครอบครัวเป็นส่วนใหญ่ จะมีการว่าจ้างสมาชิกของหมู่บ้านบ้างเท่าที่จำเป็น ยิ่งในปัจจุบันสภาพการเกี่ยวกับแรงงานเปลี่ยนไป ทำให้การว่าจ้างบุคคลภายนอกไม่สะดวกเหมือนอดีตที่มีแรงงานเหลือเฟือ อีกทั้งผลิตภัณฑ์ประเภทนี้ได้ลดความนิยมของตลาดลงไปถึงทำให้การประกอบการของผลิตภัณฑ์ประเภทนี้ไม่มั่นคงเท่าที่ควร

อย่างไรก็ตามอาชีพและรายได้ในการประกอบการผลิตภัณฑ์นี้ ก็พอยังเป็นอาชีพหลักของบางครอบครัว และเป็นอาชีพเสริมรายได้ให้แก่ครอบครัวได้คืออยู่สามารถสร้างฐานะครอบครัวให้มั่นคงและมีทุนในการสนับสนุนสมาชิกครอบครัวด้านอื่น ๆ ได้ดีกว่าครอบครัวที่ไม่เป็นเจ้าของผู้ประกอบการ ผู้ประกอบการส่วนใหญ่ในปัจจุบันสืบทอดกันมาจากเครือญาติในอดีต ที่ได้ถ่ายทอดความรู้ความชำนาญในการประกอบอาชีพ และมีความคิดว่ายังคงรักษาอาชีพนี้ไว้ครบเท่าที่ยังมีผู้นิยมใช้ผลิตภัณฑ์ประเภทนี้อยู่ และการลงทุนไม่สูงจนเกินไป เมื่อผลิตรายออกมาแล้วสามารถจำหน่ายได้คุ้มกับทุนที่ลงไป

ในส่วนที่จะสืบทอดอาชีพนี้ต่อไปนั้น โดยทั่ว ๆ ไปแล้วอยากให้ถ่ายทอดความรู้หรือวิธีการประกอบอาชีพนี้ไว้ให้แก่ลูกหลานต่อไป ส่วนใหญ่แล้วผู้ประกอบการในปัจจุบันมองว่าไม่แน่ใจว่าผลิตภัณฑ์ประเภทนี้ จะมีความสวยและคงทนเท่ากับผลิตภัณฑ์ ยุคใหม่ในปัจจุบันเพียงใด อันนี้ขึ้นอยู่กับผู้ใช้ที่จะมองเห็นประโยชน์ระหว่างของเก่าและของใหม่ สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยที่จะตัดสินว่าจะมีผู้ประกอบการอาชีพนี้สืบทอดไปหรือไม่ (ผู้วิจัย สัมภาษณ์ นายอ้อม ทิพยโอสด นายกลิ่น แก้วประดับเพชร นายเพื่อน ศรีทองคำ บ้านท่านางหอม หมู่ 5-6 ตำบลน้ำน้อย อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา วันที่ 18 พฤษภาคม 2535)

3.2 แหล่งวัตถุดิบและวัตถุดิบ

แหล่งวัตถุดิบ คือดินเหนียวน้ำเค็มจะอยู่ไม่ห่างจากบริเวณที่ตั้งของเตาเผา เพราะผู้ประกอบการจะไปตั้งโรงเผา เพื่อผลิตกระเบื้องในบริเวณแหล่งวัตถุดิบที่มีดินเหนียว เพียงพอแก่ความต้องการระยะห่างจากเตาเผาไม่เกิน 30-40 เมตร เช่น บริเวณที่ลุ่มชายฝั่งทะเลสาบสงขลาและพื้นที่ในเกาะยอบางส่วนรวม ๆ แล้วประมาณ 10,000 ไร่ เป็นพื้นที่ที่เป็นดินเหนียวมีคุณภาพเหมาะสมกับหัตถกรรมประเภทนี้ เพราะไม่ค่อยจะมีวัสดุอื่น ๆ ได้กระเบื้องที่มีคุณภาพสูง (ผู้วิจัย สัมภาษณ์ นายอ้อม ทิพยโอสด นายกลิ่น

แก้วประดับเพชร นายเพ็ญ ศรีทองคำ บ้านท่านางหอม หมู่ที่ 5-6 ตำบลน้ำน้อย อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา วันที่ 18 พฤษภาคม 2535 นายสอน พัฒน์ บ้านบางโหนด หมู่ 2 ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา วันที่ 20 พฤษภาคม 2535 นายอุไร สุวรรณมิตร บ้านข้างวัดโคกเปี้ยว หมู่ที่ 5 ตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา วันที่ 23 พฤษภาคม 2535)

แหล่งวัตถุดิบประเภทดินเหนียวน้ำจืด จะอยู่ในบริเวณพื้นที่ ที่มีแม่น้ำลำธาร ไหลผ่านแถวอำเภอเมือง อำเภอสาบบุรี อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี แหล่งวัตถุดิบนี้สามารถนำไปผลิตกระเบื้องได้พอกับความต้องการในท้องถิ่นและตลาดในท้องถิ่นอื่น ๆ (ผู้วิจัย สัมภาษณ์ นายมะอาแวปูเต๊ะ บ้านเจาะกือแย หมู่ที่ 3 ตำบลตะบิ้ง อำเภอสาบบุรี จังหวัดปัตตานี วันที่ 18 มิถุนายน 2535)

วัตถุดิบลักษณะและคุณภาพของดินเหนียวน้ำเค็มและน้ำจืด ลักษณะดินประเภทน้ำเค็มเป็นสีขาว สีดำและสีเหลือง ผลิตภัณฑ์กระเบื้องที่ผลิตออกมาจะเป็นสีขาวและสีแดง หากลักษณะสีดินประเภทน้ำจืดเป็นสีดำ ผลิตภัณฑ์กระเบื้องที่ผลิตออกมาจะเป็นสีแดง แต่ละประเภทของดินจะมีลักษณะสีความสวยที่แตกต่างกันออกไป ส่วนคุณภาพในด้านความคงทนและแข็งแรงนั้น ขึ้นอยู่กับความนิยมของผู้ใช้ในแต่ละท้องที่นำไปใช้ประโยชน์ที่จะเปรียบเทียบด้านคุณภาพด้วยตนเอง แต่ส่วนใหญ่แล้วกระเบื้องที่ผลิตในพื้นที่ชายฝั่งทะเลสาบสงขลาได้รับความนิยมจากผู้ใช้นามากกว่าที่ผลิตในพื้นที่อื่น ๆ อันเนื่องมาจากคุณภาพของดินเหนียวที่ใช้ผลิตก็ได้ จนเป็นที่เรียกชื่อผลิตภัณฑ์นี้กันว่า "กระเบื้องเกาะยอ" (ผู้วิจัยสัมภาษณ์ นายอ้อม ทิพย์โอสถ บ้านท่านางหอม หมู่ที่ 5 ตำบลน้ำน้อย อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา 18 พฤษภาคม 2535 นายแจ้ง วรรณพงษ์ บ้านบางโหนด หมู่ที่ 2 ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา 20 พฤษภาคม 2535 นายอุไร สุวรรณมิตร บ้านข้างวัดโคกเปี้ยว หมู่ที่ 5 ตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา วันที่ 23 พฤษภาคม 2535)

3.3 กรรมวิธีในการทำกระเบื้องต่าง ๆ

อุปกรณ์เครื่องมือ แบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ

1. อุปกรณ์เครื่องมือเตรียมดิน มีจอบงอ จอบโพง คันธนูมีสายลวด เครื่องตัดดิน ถังน้ำ อุปกรณ์คลุมดินที่นวด และอุปกรณ์อื่น ๆ เป็นต้น
2. อุปกรณ์ทำแผ่นกระเบื้องประกอบด้วย เป้าแม่พิมพ์ คันธนูสายลวด ไม้ตี แท่นรองพิมพ์ ม้ารองกระเบื้อง ตะแกรงร่อน ขี้เถ้าแกลบและกระเปาะสำหรับกันขี้เถ้า
3. เตาเผาเป็นแบบเตาทรงกลมคล้ายกระบอกล มีหลังคาครอบเป็นกระโจมคล้ายผ้าชี และแบบเตาสี่เหลี่ยมผืนผ้า รูปทรงถึงแบบแรกนั้นยังนิยมใช้กันอยู่ในพื้นที่จังหวัดสงขลา ที่เป็นเขตประกอบการ ส่วนแบบที่สองจะพบในเขตประกอบการจังหวัดปัตตานี ขนาดของเตาเผาทรงยี่นจะมีขนาดเล็ก-กลาง-ใหญ่ แต่ที่นิยมใช้โดยทั่วไปจะเป็นแบบขนาดกลาง-ใหญ่ ขนาดที่พบมากคือความสูงตัวเตา 2.40 เมตร กระโจมหลังคา 1.80 เมตร กว้าง 3.90 เมตร และขึ้นอยู่กับความต้องการของผู้ประกอบการเกี่ยวกับปัจจัยในการผลิตและความต้องการของตลาด ส่วนประกอบของเตา มี 1 ประตู สำหรับนำผลิตภัณฑ์เข้าออกและทางสูมไฟ ทางระบายความร้อนเรียก "ขังเหย" 3 ทาง ตรงข้ามกับปากเตา มีช่องลม 1 ช่อง อยู่เหนือประตู เพื่อรับแสงและอากาศภายในเตามีเชิงกรานสูมไฟและแท่นรองรับกระเบื้อง ขนาดกับปากเตา เว้นระยะประมาณ 20-30 เซนติเมตร เป็นทางเดินของความร้อนจากเชิงกรานผ่านไปออกท่อระบายความร้อน (สุภาภย์ อินทองคง และสงบ ส่งเมือง 2529:37 และผู้วิจัยสัมภาษณ์ นายอ้อม ทิพย์โอสธ และนายกิลัน แก้วประดับเพชร บ้านท่านางหอม หมู่ที่ 5-6 ตำบลน้ำน้อย อำเภอเมืองหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา วันที่ 19 พฤษภาคม 2535)

การเตรียมดิน เมื่อได้เลือกดินเหนียวที่มีคุณสมบัติเหมาะกับการทำกระเบื้องในบริเวณใดแล้ว ผู้ประกอบการก็ใช้จอบและเสียมขุดดินลึกลงไปประมาณ 2 ศาจอบคือพันทจากหน้าดินลงไปแล้วก็จะใช้เสียมแทงตักดินขึ้นจากหลุมครึ่งละแท่ง หรืออาจใช้คันธนูหรือคันธนูสายลวดตักดินในหลุมให้เป็นแท่งใหญ่นำขึ้นมากองไว้ที่ปากหลุม เมื่อได้จำนวนพอประมาณแล้วจัดการเหยียบนวดกองดินให้เข้าเป็นเนื้อเดียวกัน จากนั้นก็นำไปเก็บไว้ที่โรงเรือนทำกระเบื้องเพื่อนวดดินให้ละเอียดอีกครั้งหนึ่ง โดยใช้คันธนูสายลวดเป็นกอง ๆ (เปียบ) เพื่อคัดสิ่งเจือปนออกจากกองดินแล้ว เนื้อดินจะเข้ากันสนิท

หลังจากนั้นก็เก็บไว้ในโรง โดยใช้พลาสติกคลุมรักษาความชื้น เพื่อเตรียมไว้เข้าบ้ำพิมพ์ทำแผ่นกระเบื้องต่อไป

การทำแผ่น ใช้วิธีกดดินเหนียวที่นวดดีแล้วลงบนเบ้าแม่พิมพ์ โดยใช้จี้เข้าเกลบโรยบนเบ้าแม่พิมพ์ ดินตัดเบ้าแม่พิมพ์ก่อน แล้วใช้เท้าเหยียบทุกด้านของเบ้าแม่พิมพ์ตามลำดับหลาย ๆ ครั้ง เพื่อให้ดินได้เข้ากับแบบเบ้าแม่พิมพ์กันอย่างสนิท จากนั้นใช้สายธนูตัดดินส่วนเกินออกจากเบ้าแม่พิมพ์อย่างสนิท (จากนั้นใช้สายธนูตัดดินส่วนที่เกินออกจากเบ้าแม่พิมพ์ โดยคัดจากส่วนหัวไปยังส่วนท้ายหรือไม่ก็ตัดเข้าหาตัวเอง (ผู้เหยียบ) ยกเบ้าแม่พิมพ์ขึ้นกระแทกเบา ๆ ให้ดินส่วนเกินเขยื้อนจากเบ้าแม่พิมพ์ เอามือแต่ละตรงส่วนปลายของกระเบื้องแล้วยกเบ้าแม่พิมพ์ขึ้นเล็กน้อย กระเบื้องก็จะด้มมือออกมาใช้มือทั้งสองประคองวางลงบนผ้าขาวหรือกระดานรองที่เตรียมไว้ ทำเช่นนี้จนได้กระเบื้องตามปริมาณที่ต้องการ ส่วนกระเบื้องชนิดอื่น ๆ ที่เรียกว่าอิฐ ก็ใช้วิธีนำดินเหนียวมาอัดลงในเบ้าแม่พิมพ์ที่แบบและขนาดต่าง ๆ กันตามต้องการ ตกแต่งผิวให้สีสันทันแล้วนำไปเคาะออกจากเบ้าแม่พิมพ์ (สุภาคย์ อินทองคง และสงบ ส่องเมือง 2529 38 และผู้วิจัย สัมภาษณ์ นายกลั่น แก้วประดับเพชร บ้านท่านางหอม หมู่ที่ 5 ตำบลน้ำน้อย อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา วันที่ 19 พฤษภาคม 2535)

3.4 การตากและการตกแต่ง

เมื่อได้แผ่นกระเบื้องและอิฐแล้ว นำไปผึ่งแดดบนลานกระเบื้องโดยใช้ไม้บาง ๆ ขนาดกว้างประมาณ 2 เซนติเมตร หรือเท่าความยาวของหัวกระเบื้องที่ต้องการจับทาบลงบนส่วนหัวของกระเบื้องแล้วพับเข้าหาตัว

เมื่อพับหัวเรียบร้อยแล้ว นำกระเบื้องมาวางซ้อนเป็นชุด ๆ ละ 5 แผ่น โดยหันหัวท้ายไปทางเดียวกัน เรียกชุดกระเบื้องนี้ว่า "1 มือ" เพื่อสะดวกในการขนย้าย นำมาคว่ำลงบนแท่นรองดี โดยใช้หัวกระเบื้องประกบหัวแท่นใช้ไม้ดี ตีเบา ๆ 2-3 ครั้ง แล้วพลิกกลับไปตีตามแนวตั้ง จนได้กระเบื้องเรียบประกบกันดี จึงวางเข้าที่เก็บวางสลับซ้อนกันเป็นชุด ๆ ตามแนวตั้งเพื่อเก็บไว้ผา (สุภาคย์ อินทองคง และสงบ ส่องเมือง 2529 39) และผู้วิจัยสัมภาษณ์ นายกลั่น แก้วประดับเพชร บ้านท่านางหอม หมู่ที่ 5 ตำบลน้ำน้อย อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา วันที่ 19 พฤษภาคม 2535)

3.5 การเผากระเบื้อง

การจัดวางกระเบื้องในเตาเผา มีวิธีอยู่ 2 แบบ คือ ใช้แบบหน้าประกบหลังหรือหัวเกี่ยวกับหัว และใช้แบบหน้าประกบหน้าหรือหัวเกี่ยวกับหาง แต่ละแบบมีกรรมวิธีเป็นของตนเอง เรียงตั้งทรงต่อกันเป็นชั้น ๆ จนได้กระเบื้องเต็มเตาเหลือเฉพาะช่วงใดมก็ใช้วิธีเรียงอีกแบบหนึ่งคือวางราบสลับซ้อนหัวหางกันเป็นชั้น ๆ จนเต็มยอดโดม ส่วนการบรรจุกระเบื้องจำนวนเท่าใดนั้น ขึ้นอยู่กับขนาดของเตาเผาซึ่งมีอยู่ 3 ขนาด คือขนาดเล็กบรรจุได้ 30,000-40,000 แผ่น ขนาดกลางบรรจุได้ 60,000-70,000 แผ่น และขนาดใหญ่บรรจุได้ 80,000-90,000 แผ่น

การปิดช่องไฟ ก่ออิฐปิดปากเตา เหลือช่องไว้เฉพาะพอใส่เชื้อเพลิง 2 ช่อง คือล่าง-บน แล้วก่อไฟเผาจากช่วงล่าง เรียกว่า ไฟรม แล้วต่อด้วยช่องบน เรียกว่า ไฟใหญ่ ที่จะต้องดูแลอย่างใกล้ชิดคือให้ไฟสม่ำเสมอตลอดในช่วงเผา มิฉะนั้นแล้วกระเบื้องจะเสีย บิดเบี้ยว ร้าวบิ่น จะเป็นการสูญเสียในการประกอบการผลิต การเผานั้นจะใช้เวลาช่วงละประมาณ 10-15 วัน แล้วแต่ขนาดของเตา เชื้อเพลิงนั้นนิยมใช้ไม้เสม็ด ไม้ยาง หรือไม้อื่น ๆ ที่หาได้บริเวณใกล้เคียง กำหนดความร้อนในเตาด้วยเทอร์มอมิเตอร์และกำหนดความพอดีของผลิตภัณฑ์ด้วยการสังเกตสีของควันไฟ ปล่องไฟและแสงสว่างภายในเตา คือถ้ากระเบื้องสุกดี สีควันจะแดง ปากปล่องจะเหลืองและแสงภายในเตาจะสว่างจ้า เมื่อเผาเสร็จแต่ละช่องใช้โคลนทรายจากทะเลก่ออิฐปิดทิ้งไว้ประมาณ 20 วัน จึงเปิดเตาเผา นำกระเบื้องออกเก็บเตรียมไว้จัดจำหน่ายต่อไป (สุภาภย์ อินทองคง และ สงบ ส่งเมือง 2529 39 และผู้วิจัยสังเกตและ สัมภาษณ์ นายอ้อม ทิพย์โอสธ บ้านท่านางหอม หมู่ที่ 6 ตำบลน้ำน้อย อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา นายสอน พัฒน์ บ้านบางโหนด หมู่ที่ 2 ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา วันที่ 18 พฤษภาคม 2535)

บทที่ 4

ผลิตภัณฑ์กระเบื้องดินเผา

การศึกษาสำรวจผลิตภัณฑ์กระเบื้องดินเผาในภาคใต้ฝั่งตะวันออกที่ผลิตขึ้น
แถบพื้นที่ชายฝั่งทะเลสาบ จังหวัดสงขลา และบางพื้นที่ในจังหวัดปัตตานี พอสรุประเภท
และชนิดของผลิตภัณฑ์ในกระบวนการผลิตกระเบื้องดินเผา

4.1 ประเภทและชนิดของผลิตภัณฑ์กระเบื้องดินเผา แยกได้เป็น 2 ประเภท คือ

กระเบื้องมุงหลังคา มี 4 ชนิด คือ

1. กระเบื้องเกล็ดเต่า
2. กระเบื้องชาย
3. กระเบื้องหลบ
4. กระเบื้องกาบกล้วย

กระเบื้องสำหรับปูพื้นหรือกระเบื้องหน้าวัว (อิฐหน้าวัว) มี 4 ชนิด คือ

1. อิฐก่อบ่อ
2. อิฐหยาบ
3. อิฐก่อเตา
4. อิฐก่อผนัง

ประเภทหลังนี้เป็นผลิตภัณฑ์ที่อยู่ในกระบวนการผลิตกระเบื้องดินเผา
หลังคาเช่นเดียวกัน

4.2 ลักษณะรูปแบบและขนาดของผลิตภัณฑ์

ลักษณะรูปแบบและขนาดของผลิตภัณฑ์กระเบื้องดินเผา เมื่อศึกษาและสังเกต
แล้ว จะมีรูปแบบและขนาดแตกต่างกันไป ตามประโยชน์ที่นำไปใช้สอย สำหรับ
กระเบื้องมุงหลังคามีดังนี้

กระเบื้องเกล็ดเต่า ทำรูปปลายตัดเป็นมุมแหลม ขนาดหน้าประมาณ 1 เซนติเมตร กว้างประมาณ 15 เซนติเมตร ยาวประมาณ 20 เซนติเมตร ตรงหัวกระเบื้องงอปลายตั้งฉากกับแผ่นกระเบื้อง ใช้เกี่ยวกับไม้ระแนงมุงหลังคาและมีบางแผ่นทำเป็นกระเบื้องผ่าซีก สำหรับมุงส่วนริมของหลังคาสลับกับซुकบนและล่างโดยเหลื่อมออกมาครึ่งแผ่น ให้ได้แนวเดียวกัน

กระเบื้องชาย ทำแบบปลายตัดเสมอกัน ใช้มุงแถวล่างสุดขนาดหน้าประมาณ 0.5 เซนติเมตร กว้างประมาณ 13.2 เซนติเมตร ยาวประมาณ 24 เซนติเมตร หัวใช้เกี่ยว 12 เซนติเมตร กระเบื้องหลบ ทำแบบปลายตัดเหมือนกับกระเบื้องชาย แต่ทำแผ่นหนากว่าและขอเกี่ยวยาวกว่ากระเบื้องใช้มุง หน้าประมาณ 0.9 เซนติเมตร กว้างประมาณ 15 เซนติเมตร ยาว 29 เซนติเมตร หัวใช้เกี่ยว 7 เซนติเมตร

กระเบื้องกาบกล้วย ทำเป็นกระเบื้องแผ่นโค้งคล้ายกาบของต้นกล้วย ทำเป็นคั่วเมีย ตัวคู่คู่กัน เป็นกระเบื้องมุงหลังคาแบบจีน หรือใช้เป็นกระเบื้องหลบหลังคาแบบจีนก็ได้ ขนาดหน้าประมาณ 0.8 เซนติเมตร กว้างประมาณ 19.5 เซนติเมตร ยาว 22 เซนติเมตร ส่วนผลิตภัณฑ์ดินเผาประเภทอื่น ๆ มีกระเบื้องหน้าวัวหรือกระเบื้องปูพื้น มี 3-4 ชนิด คือ อิฐก่อบ่อ อิฐหยาบ อิฐก่อเตาและอิฐก่อผนัง มีรูปแบบและขนาดเป็นแผ่นหน้าประมาณ 3-5 เซนติเมตร สี่เหลี่ยมจตุรัสมีขนาดตั้งแต่ 15-20-25-30 และ 35 เซนติเมตร ที่เป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าและวงกลมหรือครึ่งวงกลมก็มีใช้ก่อเสาเรือน หรือผนังบ้านเรือนและบางชนิดใช้ปูพื้นบ้าน ประเภทที่ใช้น้ำยาเคลือบผิวหน้าอิฐ ส่วนอิฐสำหรับก่อเป็นแผ่นหน้าตั้งแต่ 3-7 เซนติเมตร มีหลายแบบหลายขนาดตามความนิยมของผู้ใช้สอย (สุภาคย์ อินทองคง และสงบ ส่งเมือง 2529 39-40) และผู้วิจัยสังเกตสัมภาษณ์ และศึกษานายยัง สาสนัย บ้านป่าโหนด หมู่ที่ 7 ตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา วันที่ 16 มิถุนายน 2535)

4.3 ประโยชน์ใช้สอยและการกระจายของผลิตภัณฑ์

ประโยชน์ใช้เป็นกระเบื้องมุงหลังคาแบบจีน และได้ปรับเปลี่ยนแบบมีขอเกี่ยว และมีหางเป็นรูปสามเหลี่ยม เพื่อให้เหมาะแก่การมุงหลังคาแบบเรือนไทยปักษ์ใต้ อันเป็นที่นิยมแพร่หลายมาก ตั้งแต่จังหวัดนครศรีธรรมราชไปจนถึงนราธิวาส เพราะบ้านที่มุงด้วยกระเบื้องดินเผาในหน้าร้อนจะไม่ร้อนจัด ไม่เหมือนผลิตภัณฑ์ประเภทอื่น ๆ ที่นิยมใช้กันในปัจจุบัน ต่อมาส่วนกระเบื้องหน้าวัวใช้ก่อเป็นฝาผนังหรือกำแพงบ้าน เสาบ้าน ฐานรองเสาบ้านหรือสิ่งปลูกสร้างอาคารอื่น ๆ อีกทั้งใช้ปูพื้นในสถานที่ต่าง ๆ เช่น บ้านเรือนและสถานที่อื่น ๆ

การกระจายของผลิตภัณฑ์กระเบื้องดินเผา จะมีอยู่ทั่วไปทั้งสองฝั่งทะเล คือ ฝั่งทะเลด้านตะวันออก (อ่าวไทย) และฝั่งทะเลสาบและรวมไปถึงฝั่งมหาสมุทรอินเดีย ตะวันตก คือ ชุมพร สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราชและพัทลุง สงขลา ยะลา ปัตตานี นราธิวาส สตูล ตรัง กระบี่ ระนอง พังงาและภูเก็ต และรวมไปถึงสหพันธรัฐมาเลเซีย ด้วย ในช่วงที่ผลิตภัณฑ์ชนิดนี้ยังเป็นที่นิยมของท้องถิ่นนั้น ๆ

บทที่ 5

ปัญหาอุปสรรคและความคลี่คลายแก้ไขส่งเสริมและอนุรักษ์

สาเหตุปัญหาอุปสรรคที่ทำให้กระเบื้องดินเผาเสื่อมความนิยมลงไปเป็นอันมาก ในยุคปัจจุบันที่เป็นอยู่นี้ และแนวทางความคลี่คลายแก้ไขส่งเสริมอนุรักษ์ อาจสรุปได้เป็น ลักษณะ คือ

สาเหตุภายนอก เกิดจากการผลิตสิ่งประดิษฐ์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่มีคุณภาพสูงและความคงทนถาวรสูงกว่า อีกทั้งเมื่อนำมาใช้แล้วสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายน้อยกว่า เช่นกระเบื้องซีเมนต์หรือกระเบื้องลอนจะลดค่าใช้จ่ายในการทำไม้ระแนงลง อันจะเป็นการประหยัดค่าใช้จ่ายได้ส่วนหนึ่ง

การเอาใจใส่ ที่จะแก้ไขส่งเสริมปรับปรุง คุณภาพให้ได้มาตรฐานผลิตภัณฑ์ที่จะสามารถแข่งขันกับผลิตภัณฑ์ที่ออกมาใหม่ ๆ จากหน่วยงานราชการและอื่น ๆ ไม่สามารถปรับปรุงและพัฒนาข้อบกพร่องต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการประกอบการ จึงเป็นเหตุให้ต้นทุนการผลิตสูงแต่คุณภาพประโยชน์การใช้สอยแข่งขันกับผลิตภัณฑ์แบบใหม่ไม่ได้ อีกทั้งประสบปัญหาในด้านพาหนะขนส่งทางเรือที่หมดความนิยมลงไป และปัญหาความไม่ปลอดภัยในการเดินทางทางเรือเพื่อจำหน่ายสินค้าตามหัวเมืองต่าง ๆ มักประสบกับโจรสลัดในบางครั้ง สร้างความสูญเสียแก่ผู้ประกอบการที่มีทุนการผลิตและกำไรน้อยอยู่แล้ว อันเป็นสาเหตุให้ผู้ประกอบการเบือนหน้าที่จะยึดอาชีพนี้ต่อไป

สาเหตุภายใน เกิดจากการขาดปัจจัยต่าง ๆ ที่อาจจะส่งเสริมให้ผลิตภัณฑ์ประเภทนี้อยู่ในความนิยมของผู้ใช้ต่อไปได้ ที่สามารถเห็นได้ชัดเจนคือ ขาดผู้ช่วยเหลือ อันเนื่องมาจากการพัฒนาทางสังคม ขาดแรงงานในครอบครัวจากบุตรและธิดา ที่จะต้องศึกษาเล่าเรียนเพิ่มขึ้น และในสภาพปัจจุบันมีการจ้างงานใหม่ที่มีรายได้สูงและดีกว่าอาชีพเดิม งานเก่าและเมื่อผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ เกิดขึ้นมา การผลิตได้มาตรฐานคุณภาพในการใช้สอยมีความมั่นคงถาวรกว่ากัน ทำให้กระเบื้องดินเผาซึ่งเป็นหัตถกรรมแบบพื้นบ้าน ผู้ใช้ลดความนิยมลงไป เพราะมีความสูญเสียและสิ้นเปลืองมากกว่า ทำให้ราคาสินค้าผลิตภัณฑ์สูงไม่สมดุลกับราคา

สินค้าอันเนื่องจากผลิตภัณฑ์แบบใหม่ มีคุณภาพดีกว่าและสิ้นเปลือง ค่าใช้จ่ายน้อยกว่า เป็นเหตุให้เกิดความเบื่อหน่ายแก่ผู้ประกอบการผลิตภัณฑ์กระเบื้องดินเผา และความชราภาพของผู้ประกอบการไม่อยู่ในสภาพที่จะทำงานต่อไปได้และไม่มีผู้รับช่วงต่อ เพราะสมาชิกในครอบครัวที่ได้รับการศึกษาเพิ่มขึ้นหันไปประกอบอาชีพอื่น ๆ แทน เพราะมองไม่เห็นความก้าวหน้าของอาชีพเดิม ที่เกิดการแข่งขันจากผลิตภัณฑ์รุ่นใหม่สูง ทำให้หมดกำลังใจที่จะระดมทุนสืบต่ออาชีพเดิมไว้ต่อไป อีกทั้งพาหนะขนส่งสินค้าที่จะต้องใช้เรือเป็นส่วนใหญ่ในการนำสินค้าไปจำหน่ายในที่ต่าง ๆ ก็เป็นอุปสรรคอย่างหนึ่งในปัจจุบัน เพราะเจ้าของกิจการเล็กกิจการ ผู้ประกอบการไม่มีพาหนะเป็นของตนเองบ้าง ทำให้ผู้ราคาค่าขนส่งกับพาหนะประเภทอื่นไม่ไหว

ในที่สุดปัญหาและอุปสรรคเหล่านี้จากการสัมภาษณ์และสังเกตผู้ประกอบการที่ดำเนินการอยู่และเลิกกิจการไปแล้วประมาณร้อยละ 90 ให้ความเห็นว่าแม้จะไม่เลิกกิจการในปัจจุบันแต่มีอีกสักระยะก็จะต้องเลิกไปแน่นอน เพราะปัจจัยต่าง ๆ บีบบังคับดังกล่าวแล้วจึงเป็นเหตุให้ไม่สามารถคลี่คลายแก้ไขส่งเสริม (อนุรักษ์) ให้ผลิตภัณฑ์ประเภทกระเบื้องดินเผาได้รับการยอมรับจากผู้ใช้น่าขึ้นและพัฒนาต่อไปได้ (สัมภาษณ์และสังเกตจากกลุ่มผู้ประกอบการ อ้อม ทิพย์โอสถ กลิ่น แก้วประดับเพชร บ้านท่านางหอม หมู่ที่ 5-6 ตำบลน่าน้อย อำเภอหาดใหญ่ 19 พฤษภาคม 2535, มะอาแวปูเต๊ะ บ้านเจาะกือแย หมู่ที่ 3 ตำบลตะบิ้ง อำเภอสาบური จังหวัดปัตตานี 18 มิถุนายน 2535 และกลุ่มผู้เลิกประกอบการแล้วเพื่อน ศรีทองคำ บ้านท่านางหอม หมู่ที่ 5 ตำบลน่าน้อย อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา 19 พฤษภาคม 2535 แจ้ง วรรณพงษ์ สอน พัฒน์ บ้านบางโหนด หมู่ที่ 2 ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา 20 พฤษภาคม 2535 โผแห่ง ยอสินธุ์ อุไร สุวรรณนิมิตร บ้านช้างวัดโคกเปี้ยว หมู่ที่ 5 ตำบลเกาะขย อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา 23 เมษายน 2534, 23 พฤษภาคม 2535 ชิง สาสนัย บ้านป่าโหนด หมู่ที่ 7 ตำบลเกาะขย อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา 16 มิถุนายน 2535)

บทที่ 6

สรุปการวิจัยและเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้มีจุดหมายเพื่อสืบค้นแหล่งผลิตกระเบื้องดินเผาบริเวณฝั่งตะวันออกของภาคใต้ กรรมวิธีการผลิตรูปแบบและขนาดประโยชน์ใช้สอยการกระจายของผลิตภัณฑ์ การคลี่คลายปัญหาอุปสรรคในการประกอบการ ประโยชน์และคุณค่าของผลิตภัณฑ์ในเขตชุมชนสำคัญคือ ไซยา นครศรีธรรมราช สงขลาและปัตตานี

การวิจัยใช้วิธีวิจัยแบบสำรวจเก็บข้อมูลเอกสารและข้อมูลภาคสนาม เท่าที่สามารถจะหามาได้โดยกำหนดพื้นที่ภาคสนามมีบ้านบางโหนด ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา บ้านท่านางหอม ตำบลน่าน้อย อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา และหมู่บ้านสายบุรี อำเภอสายบุรี หมู่บ้านปะนาเระ และพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี ใช้แบบสอบถาม ศึกษาและเก็บรวบรวมชิ้นส่วนกระเบื้องสำคัญ ๆ ที่สำรวจพบและเอกสารที่ได้ค้นพบ

6.1 สรุปผลการวิจัย

สภาพการทำกระเบื้องดินเผาจากร่องรอยในอดีตเป็นระยะเวลา 100 ปี และนับลงมาได้ระยะเวลา 50 ปี มานี้มีผู้ประกอบการ 90-100 ครอบครัว แต่ในปัจจุบันนี้มีผู้ประกอบการเหลืออยู่ประมาณ 20 ครอบครัว ในพื้นที่ต่าง ๆ บริเวณฝั่งตะวันออกของอ่าวไทยภาคใต้ จำนวนผู้ประกอบการและจำนวนเตา รายได้และการเจริญเติบโตของชุมชนมีผลกระทบต่อการประกอบการผลิตผลิตภัณฑ์ประเภทนี้ ในอดีตและปัจจุบันในด้านปริมาณและคุณภาพของกระเบื้อง ย่อมแตกต่างกันในการเปรียบเทียบ ซึ่งรูปแบบมีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ดังนี้

1. กระเบื้องมุงหลังคามี 4 ชนิด คือ

- 1.1 กระเบื้องเกี๋ยงเต้า
- 1.2 กระเบื้องชาย
- 1.3 กระเบื้องหลบ
- 1.4 กระเบื้องกาบกล้วย

2. กระเบื้องปูพื้นหรือกระเบื้องหน้าวัว (อิฐหน้าวัว) มี 4 ชนิด คือ

- 2.1 อิฐก่อบ่อ
- 2.2 อิฐหยาบ
- 2.3 อิฐก่อเตา
- 2.4 อิฐก่อผนัง

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้การประกอบการลดน้อยลง มีทั้งปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอกนั้น คือ มีผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ เช่น กระเบื้องซีเมนต์และกระเบื้องปูพื้น ที่มีความคงทนถาวร มากกว่าผลิตภัณฑ์แบบเก่า ขาดการส่งเสริมและเอาใจใส่ที่ต่อเนื่องจากฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ที่จะปรับปรุงคุณภาพให้สามารถแข่งขันกันได้ในตลาดการจำหน่ายระหว่างของเก่าและใหม่ ปัจจัยภายในเกิดมาจากการจ้างงานใหม่ในสังคมยุคใหม่ที่ค่าจ้างแรงงานสูงกว่าทำให้ขาดแรงงานช่วยเหลือ ราคาผลิตภัณฑ์ก็ตกต่ำ ขาดทุนรอนที่จะพัฒนาการประกอบการอีกครั้ง ความซบเซาของผู้ประกอบการเองในที่สุดจึงทำให้การประกอบการผลิตภัณฑ์ประเภทศิลปหัตถกรรมกระเบื้องดินเผาค่อยเลิกราไปตามกาลเวลาต่อไป

6.2 ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาและสังเกตสำรวจเก็บข้อมูลในพื้นที่ต่าง ๆ มีข้อนำสังเกตและข้อเสนอแนะดังนี้

6.2.1 การแก้ไขปัญหาอุปสรรค และการส่งเสริม

สภาพปัญหาอุปสรรค ที่ผู้ประกอบการประสบอยู่ในปัจจุบัน เป็นปัญหาเกี่ยวกับการผลิตในเรื่องวัตถุดิบที่มีคุณภาพ ขาดฝีมือที่มีความรู้ความชำนาญให้มีการศึกษาและดูงานในที่ต่าง ๆ เพื่อพัฒนาฝีมือ

ตนเองให้มีความเชื่อมั่นและภูมิใจในงานของตน การเผื่อควรให้ความรู้ เรื่องการเผาเพิ่มเติมทั้งการเผาคืบ และเผาเคลือบเชิงคุณภาพ การผลิตที่ได้คุณภาพและมีปริมาณความต้องการของตลาดเพิ่มขึ้น ประโยชน์ การใช้สอยสูญเสียน้อยลง ลดค่าใช้จ่ายลงได้จะเป็นแรงจูงใจการเพิ่มผลผลิตการประกอบการ

6.2.2 สภาพการทำกระเบื้องดินเผาในปัจจุบันมีลักษณะตรงกับทฤษฎี

อันเนื่องมาจากขาดแรงจูงใจ ที่จะรักษาและอนุรักษ์ไว้ต่อไป ควรจะได้ให้ความรู้และความเข้าใจพื้นฐานไว้แก่ทายาทหรือผู้สนใจ จะโดยทางตรงหรือทางอ้อมในสถานที่ เช่น โรงเรียน และวัด หรือหน่วยงานของราชการ จะเข้ามาช่วยสนับสนุนส่งเสริมในทิศทางพัฒนา กระบวนการผลิตและเทคนิคต่าง ๆ ที่ทันสมัยมากขึ้นเพื่อให้ผลิตภัณฑ์ประเภทนี้อยู่ได้ต่อไป

บรรณานุกรม

สุภากย์ อินทองคง "การทำเครื่องปั้นดินเผาสมัยทวารวดี" รายงานการวิจัยคณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตภาคใต้ สงขลา 2524

ธราพงศ์ ศรีสุชาติ "เตาเผาโบราณชุมชนปะโอ" สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่มที่ 4
อมรินทร์การพิมพ์ กรุงเทพมหานคร 2529

ธราพงศ์ ศรีสุชาติ และอมรา ชันคติสิทธิ์ "เครื่องปั้นดินเผาพื้นเมืองสมัยโบราณภาคใต้"
สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่มที่ 2 อมรินทร์การพิมพ์ กรุงเทพมหานคร
2529

ทวี พรหมพฤกษ์ วิชาเครื่องเคลือบดินเผาเบื้องต้น กรุงเทพฯ รุ่งเรืองรัตน์ 2523

สุริวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ "สถาปัตยกรรมพื้นบ้านภาคใต้" สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม
ที่ 9 อมรินทร์การพิมพ์ กรุงเทพมหานคร 2529

สุภากย์ อินทองคงและสงบ ส่องเมือง "กระเบื้องดินเผาเมืองสงขลา" สารานุกรมวัฒนธรรม-
ภาคใต้ เล่มที่ 1 อมรินทร์การพิมพ์ กรุงเทพมหานคร 2529

ประเสริฐ วิทยารัฐ "ภูมิศาสตร์วัฒนธรรมภาคใต้" สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่มที่ 7
อมรินทร์การพิมพ์ กรุงเทพมหานคร 2529

อมรา ชันคติสิทธิ์ "การตั้งถิ่นฐานของคนก่อนประวัติศาสตร์ในภาคใต้" สารานุกรม
วัฒนธรรมภาคใต้ เล่มที่ 3 อมรินทร์การพิมพ์ กรุงเทพมหานคร 2529

สงบ ส่องเมือง "ประวัติศาสตร์ภาคใต้" สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่มที่ 5 อมรินทร์
การพิมพ์ กรุงเทพมหานคร 2529

ประไพพิศ วรวัฒนชัย การปฏิรูปการปกครองหัวเมืองภาคใต้ การโอนอำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง
ทักษิณฝั่งตะวันออก กองวิชาประวัติศาสตร์โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า 2534

สัมภาษณ์ อ้อม ทิพย์โอสธ บ้านท่านางหอม 118 หมู่ที่ 6 ตำบลน้ำน้อย อำเภอหาดใหญ่
จังหวัดสงขลา 27 มีนาคม 2534 18-19 พฤษภาคม 2535

สัมภาษณ์ มะอาแวปูเต๊ะ บ้านเจาะกือแย หมู่ที่ 3 ตำบลตะบิง อำเภอสาบบุรี จังหวัด
ปัตตานี 18 มิถุนายน 2535

- สัมภาษณ์ กลิ่น แก้วประดับเพชร บ้านท่านางหอม หมู่ที่ 5 ตำบลน้ำน้อย อำเภอหาดใหญ่
จังหวัดสงขลา 27 มีนาคม 2534 18-19 พฤษภาคม 2535
- สัมภาษณ์ เพื่อน ศรีทองคำ บ้านท่านางหอม หมู่ที่ 5 ตำบลน้ำน้อย อำเภอหาดใหญ่
จังหวัดสงขลา 27 มีนาคม 2534 18-19 พฤษภาคม 2535
- สัมภาษณ์ แจ้ วรรณพงษ์ บ้านบางโหนด หมู่ที่ 2 ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัด
สงขลา 28 มีนาคม 2534, 20 พฤษภาคม 2535
- สัมภาษณ์ ไผ่หัง ยอสินธุ์ บ้านข้างวัดโคกเปี้ยว หมู่ที่ 5 ตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง
จังหวัดสงขลา 23 เมษายน 2534
- สัมภาษณ์ สอน พัฒนี บ้านบางโหนด หมู่ที่ 2 ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัด
สงขลา 18-20 พฤษภาคม 2535
- สัมภาษณ์ อุไร สุวรรณนิมิตร บ้านข้างวัดโคกเปี้ยว หมู่ที่ 5 ตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง
จังหวัดสงขลา 23 พฤษภาคม 2535
- สัมภาษณ์ ยี่ง ศาสนัย บ้านป่าโหนด หมู่ที่ 7 ตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา
16 มิถุนายน 2535
- ปริชา นุ่นสุข "เครื่องปั้นดินเผาโมคลาน" สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่มที่ 2
อมรินทร์การพิมพ์ กรุงเทพมหานคร 2529
- สุภาภย์ อินทองกง "เครื่องปั้นดินเผาสทิงหม้อ" สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่มที่ 2
อมรินทร์การพิมพ์ กรุงเทพมหานคร 2529

ภาคผนวก
แผนสัมภาษณ์
เก็บรวบรวมข้อมูล
กระบวนการทำกระเบื้องดินเผา

1. ประเด็นศึกษา

1. แหล่งวัตถุดิบและวัตถุดิบ

1.1 แหล่งวัตถุดิบ

1.2 วัตถุดิบ

2. กรรมวิธี ขั้นตอนและวิธีการ

2.1 การเตรียมดินหรือวัตถุดิบ

2.1.1 การย่อยดิน หรือผสมดิน

ก. อุปกรณ์เครื่องมือ

ข. เครื่องผสม

ค. วิธีเหยียบ

ง. ข้อควรระวัง

2.1.2 การเหยียบดิน (ใช้เท้า)

ก. อุปกรณ์เครื่องมือ

ข. เครื่องนวด

ค. วิธีผสม

ง. ข้อควรระวัง

2.1.3 การนวดดิน (ใช้มือ)

ก. อุปกรณ์เครื่องมือ

ข. เครื่องผสม

ค. วิธีผสม

ง. ข้อควรระวัง

2.2 การทำแผ่นกระเบื้อง

ก. อุปกรณ์เครื่องมือ

ข. กรรมวิธี

ค. ข้อควรระวัง

3. การตากแห้งและการคบแต่ง

3.1 การตากแห้ง

ก. อุปกรณ์

ข. กรรมวิธี

ค. ข้อควรระวัง

3.2 การคบแต่ง

ก. อุปกรณ์

ข. กรรมวิธี

ค. ข้อควรระวัง

4. การเผา

4.1 การจัดวางกระเบื้องในเตาเผา

ก. อุปกรณ์และคนงาน

ข. การจัดวาง

ค. ข้อควรระวัง

4.2 การปิดช่องไฟ

ก. อุปกรณ์

ข. กรรมวิธี

ค. ข้อควรระวัง

4.3 การก่อไฟและการเผา

4.3.1 การให้ความร้อนจากปากเตา (การกำหนดอุณหภูมิ) ช่อง 1

4.3.2 การให้ความร้อนจากปากเตา (การกำหนดอุณหภูมิ) ช่อง 2

4.3.3 วิธีสังเกตความสุกพอดีของกระเบื้อง

4.3.4 ระยะเวลาของการเผา

4.3.5 ข้อควรระวัง

4.4 การปิดเตาเผา

4.4.1 อุปกรณ์

4.4.2 วิธีการ

4.4.3 ข้อควรระวัง

4.5 เชื้อเพลิง

4.5.1 ชนิดของเชื้อเพลิง

4.5.2 แหล่งเชื้อเพลิงและการได้มา

4.5.3 คุณภาพของเชื้อเพลิง

4.5.4 ราคาของเชื้อเพลิง

4.6 ความเชื่อเกี่ยวกับการเผา

4.7 ผู้เผา (โคร หญิงหรือชาย)

5. การนำผลิตภัณฑ์ออกจากเตาเผา

5.1 การคัดเลือก

5.2 การจัดวางและจัดเก็บ

5.3 ข้อควรระวัง

เตาเผา

2. ประเด็นศึกษา

1. ประเภทและชนิดของผลิตภัณฑ์
 - 1.1 ประเภท
 - 1.2 ชนิด
2. ลักษณะรูปแบบและขนาดของผลิตภัณฑ์ (ตามประเภทชนิด)
3. ลายและการสร้างลาย
 - 3.1 ลาย
 - 3.2 การสร้างลาย
 - 3.3 ที่มาของลาย
4. เอกลักษณ์ของผลิตภัณฑ์แต่ละชิ้น
 - 4.1 เตาเกาะยอและโกสัสัย
 - 4.2 เตาสาบบุรี (ปัตตานี) และโกสัสัย
 - 4.3 เตาอื่นๆ

(ศึกษาเปรียบเทียบจากลักษณะ เพื่อค้นหารูปแบบ สีผิวและลาย)
5. คุณค่าของผลิตภัณฑ์ (ด้านต่าง ๆ ที่กำหนดในโครงการ)

3. ประเด็นศึกษา

1. จำนวนเตา (แยกตามเขต)

1.1 เตาเผาในอดีต

1.1.1 ร่องรอยเตา

1.1.2 ซากเตา

1.1.3 เตาที่เลิกใช้แล้ว (สมบูรณ์)

1.2 เตาเผาปัจจุบัน

2. ชนิด ลักษณะ และขนาดของเตา

2.1 เตาแบบกระโจม (เตาเกาะขอบ)

2.2 เตาแบบถัง (เตาปัดตานี)

2.3 เตาแบบอื่น ๆ

หมายเหตุ ให้ศึกษาลักษณะและขนาดของตัวเตาและส่วนประกอบอื่น ๆ ทุก ๆ

ส่วน เช่น ช่องไฟ ปล่องไฟ ฐานรองกระเบื้อง ลานสูมไฟ และฝาเตา เป็นต้น

3. ความสามารถในการใช้งาน (แยกศึกษาตามประเภท ชนิดประเภทของเตา)

3.1 ความจุ (ปริมาณผลิตภัณฑ์ในการเผาแต่ละครั้ง)

3.2 อายุการใช้งาน

3.3 การบำรุงรักษา

4. การสร้างเตา

4.1 วัสดุอุปกรณ์เครื่องมือ

4.2 ขั้นตอนและวิธีการ

4.2.1 ขั้นตอน (แยกได้เป็นสี่ขั้นตอน)

4.2.2 วิธีการ (แต่ละขั้นตอนทำอย่างไร)

4.3 ค่าใช้จ่าย (ต่อ 1 เตา)

4.4 ระยะเวลา (ช่าง 1 คน/เตา)

4.5 ช่างฝีมือสร้างเตาในหมู่บ้าน

ก. ในอดีต

ข. ปัจจุบัน (ระบุจำนวนระดับฝีมือ)

4.6 การเลือกทำเลที่ตั้งเตา

4.7 ความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างเตา

ก. พิธีกรรม

ข. เหตุผล

2. รายชื่อเจ้าของเตาเผากระเบื้องดินเผา

เจ้าของเตาบ้านบางโหนด ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา มี 2 หมู่บ้าน

หมู่ที่ 1

1. นายล้วน จุลนวล
2. นายลับ จุลนวล
3. นางผิน รักวงศ์
4. นายปลอด พันธจิต
5. นายนัม พันธจิต
6. นางฉิม (ไม่ทราบนามสกุล)
7. นางศรีเนี่ยว วรรณละออ
8. นายนวล เกิดสุวรรณ
9. นายล้วน วรรณละออ
10. นายแจ้ง วรรณพงศ์
11. นายหมี ศรีตาม
12. นายเชื่อน พันธโต
13. นายพร้อม ธรรมรักษา
14. นางแฉั่ว (ไม่ทราบนามสกุล)
15. นายเหวียน (ไม่ทราบนามสกุล)
16. นายท่อม มิ่งสุข

หมู่ที่ 2

1. นางไล่ พัฒนี
2. นายเถียน มิ่งสุข
3. นายเฮียน จุลนวล
4. นายกิม จุลนวล
5. นายบุญตัน วรรณพงศ์
6. นายพอม ปิ่นวรรณ
7. นายแจ้ง วรรณพงษ์

เจ้าของเตาบ้านแหลมเสม็ด หมู่ที่ 6 ตำบลน้ำน้อย อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

1. นายอ่อน สุนทะโร (เกาะขอ)	หมู่ที่ 7
2. นายห้อง ช่าง	หมู่ที่ 3
3. นายเชี่ยน	หมู่ที่ 2
4. นายเต็ม หะวันโต	หมู่ที่ 9
5. นายกิมเที่ยง สุขะสุคนธ์	หมู่ที่ 7
6. นายกล้า ชัยบุปผา	หมู่ที่ 7
7. นายปิ่น เพชรพันธุ์	หมู่ที่ 6
8. นายมอง ขอสิน	หมู่ที่ 5
9. นายแก้ว	หมู่ที่ 5
10. นายหุ้ย พงศ์พฤกษ์	หมู่ที่ 5
11. นายหนูทั้ง สหกร	หมู่ที่ 5

เจ้าของเตาเผาเกาะยอ

1. กำนันไผ่เลี้ยง-นายเลียง เทพโอสถ	หมู่ที่ 6
2. แป๊ะท่าย ยินเจริญ (มี)	หมู่ที่ 6
3. นายมัน โชติรัตน์	หมู่ที่ 6
4. นายถั่ว	หมู่ที่ 9
5. พ่อหลวงเหมียบ ที่ปรักษ์พันธุ์	
6. เณรหอด ฉุ่นเขา	
7. นายอนันต์ นาคปรีชา	หมู่ที่ 5
8. นายฉลอง ไพบูลย์	หมู่ที่ 9
9. นายหลื่อง-นายหลง วิสมิตะนันท์	
10. นายสงบ อาวะโต	หมู่ที่ 8
11. นายหอด	หมู่ที่ 1
12. นายจู้เถียน จำนงพัคตร์	หมู่ที่ 1
13. นายขึ้น ศรีสวน	หมู่ที่ 1
14. นายเพ่ง หะวันโต	หมู่ที่ 9
15. นายไพจิตร ปรีศวงศ์	

เจ้าของเตาเผากระเบื้องบริเวณบ้านท่านางหอม

1. นายคลัง สีแก้วเขียว
2. นายจ้าย พุทธาโร
3. นายเจิม พุทธาโร
4. นายอ้อม ทิพย์โอสถ
5. นายคลัง แก้วประกอบ
6. นายแจ้ง แก้วประดับเพชร
7. นายเรียง แก้วประดับเพชร
8. นายไถ่ พุทธาโร
9. นายนุ่ม ไชยเสนาะ
10. นายเพิ่ม ปานกำเนิด
11. นายแดง แก้วประดับเพชร
12. นายกลั่น แก้วประดับเพชร
13. นายชนบ พุทธาโร
14. นายเผี้ยว
15. นายกล่อม
16. นายจันทร์ สุขกระจาย
17. นายเพื่อน ศรีทองคำ

เจ้าของเตาฝังสะพานคิงสุลтанนท์ (ทำเตียน กลองวง หมู่ 6 ตำบลน้ำน้อย)

1. นายฮวดคั่ง ยินเจริญ	(8)
2. นายฉาบศรี ปรีศวงศ์	(8)
3. นายธานี ไพโรจน์ภักดิ์	(9)
4. นายเลื่อน ยินเจริญ	(9)
5. นายกัม	(5)
6. นายจูถี่	(5)
7. นายขุ้ยทิน	(6)
8. นายชาน คงจินคามณี	(7)
9. นายพิน ชัยชูโชค	(7)

ภาพประกอบกระบวนการผลิตกระเบื้องดินเผา

บริเวณพื้นที่ อำเภอลาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

1. รูปแบบเตาเผา โรงกระเบื้อง และลานตากกระเบื้อง อำเภอลาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

2. เชื้อเพลิงสำหรับใช้เผากระเบื้อง

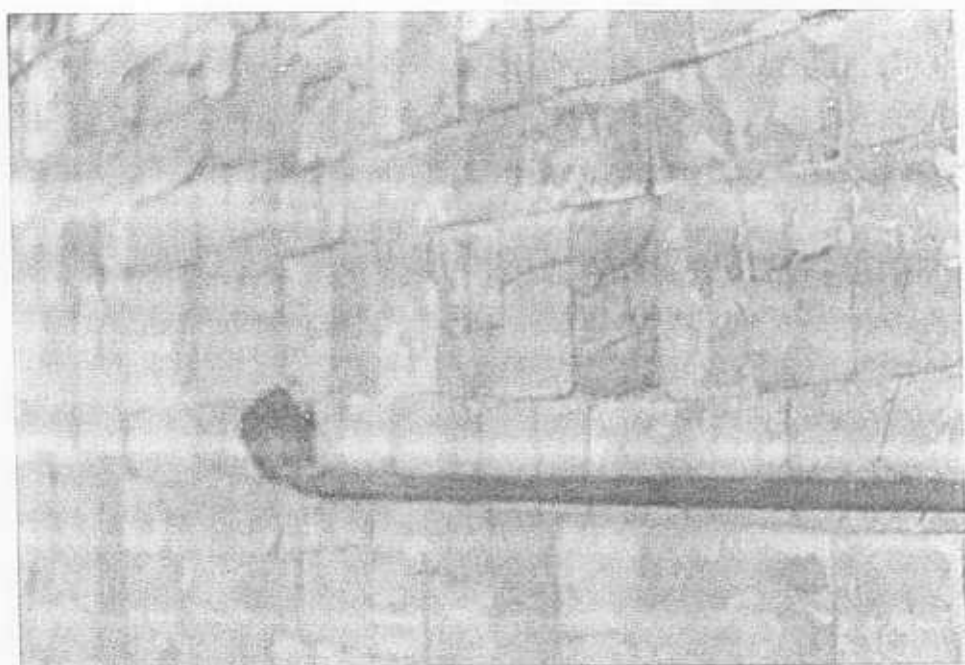
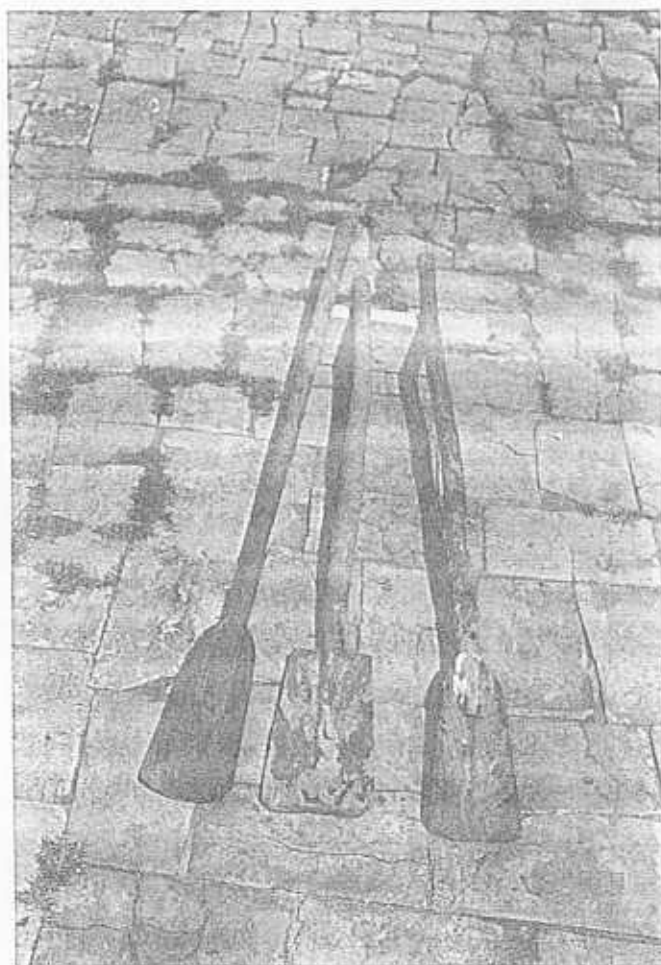
3. ดินที่ขุดขึ้นมาจากบ่อดิน เพื่อเตรียมร่อนวดทำกระเบื้อง

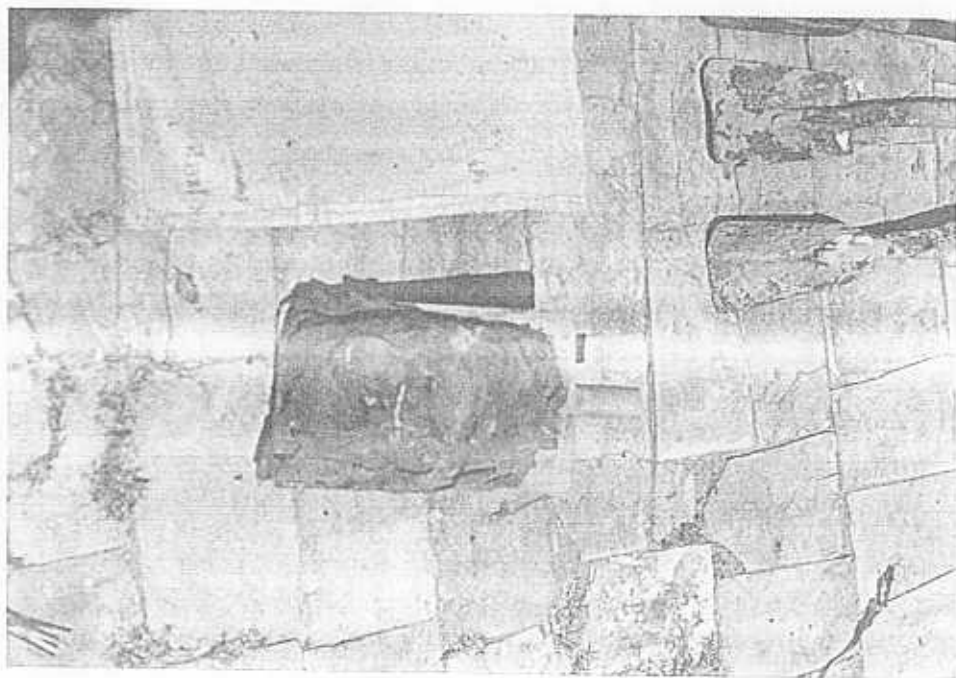
4. ป่าดินใช้ทำกระเบื้อง

5. อุปกรณ์การขุดดิน

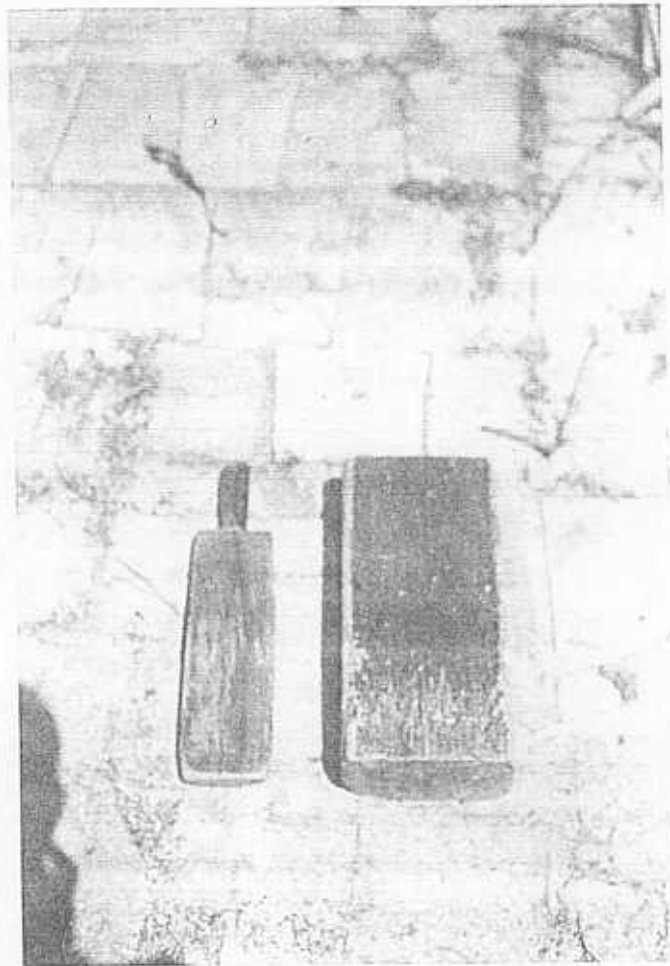
6. ดินที่นวดแล้ว รอนำเข้าบ้ำ

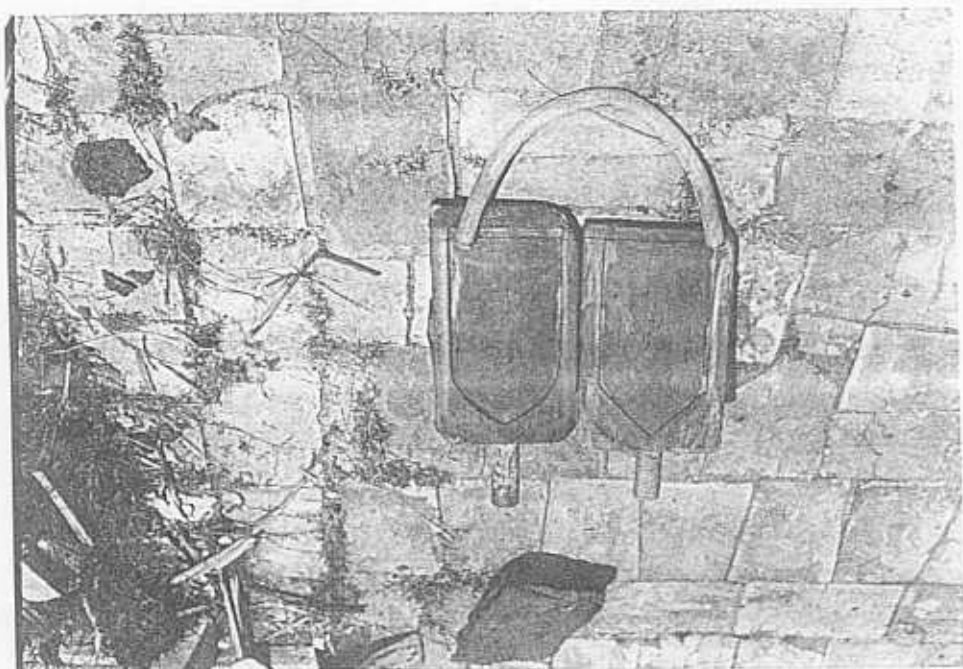
7. วิ้งอหัวกระเบื้อง

8. อุปกรณ์ตกแต่งกระเบื้อง

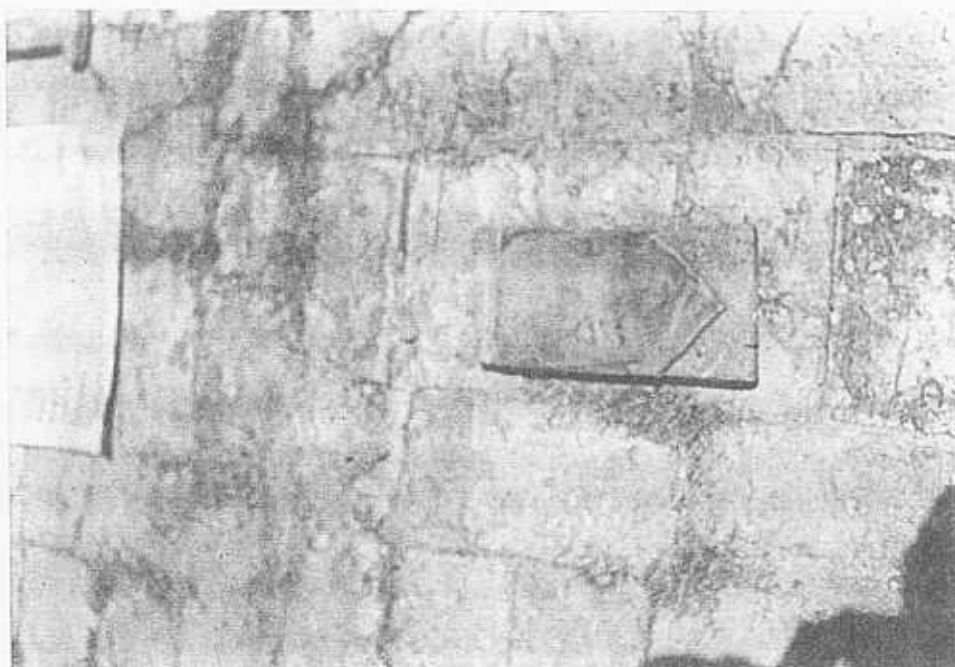
9. อุปกรณ์ (กันชน) ตัดดินแม่พิมพ์กระเบื้อง

10. วิธีดึงกระเบื้องออกจากบ้านแม่พิมพ์

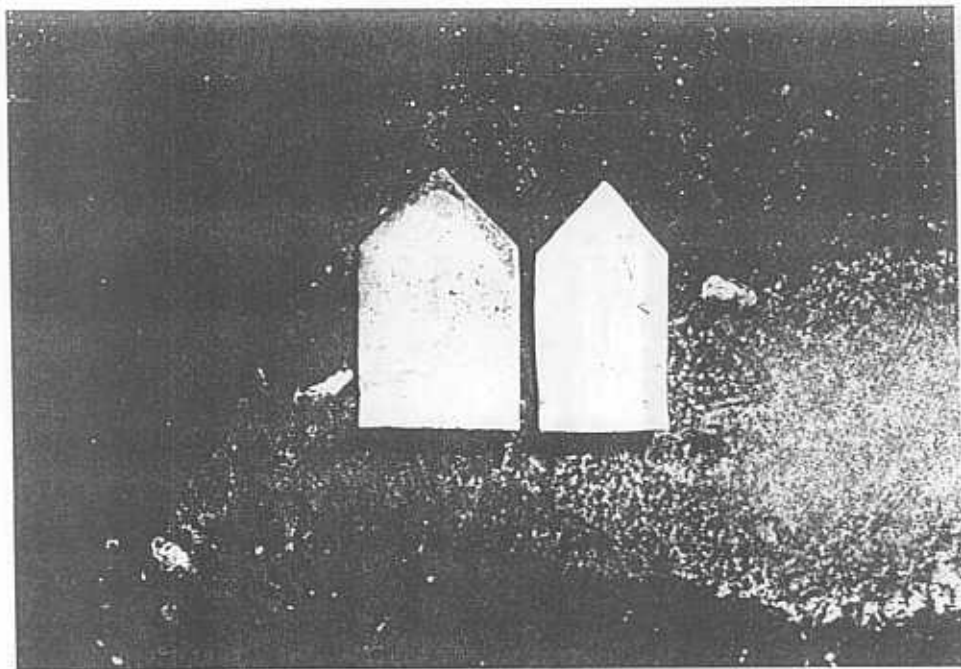
11. น้ำรองเก็บกระเบื้อง

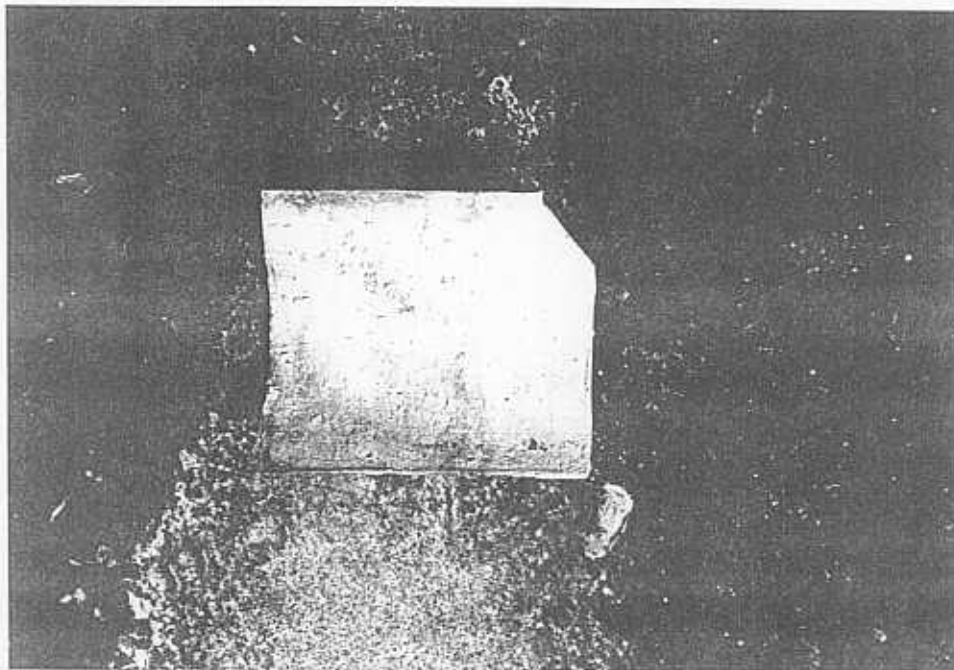
12. ลานตากและโรงเก็บกระเบื้อง

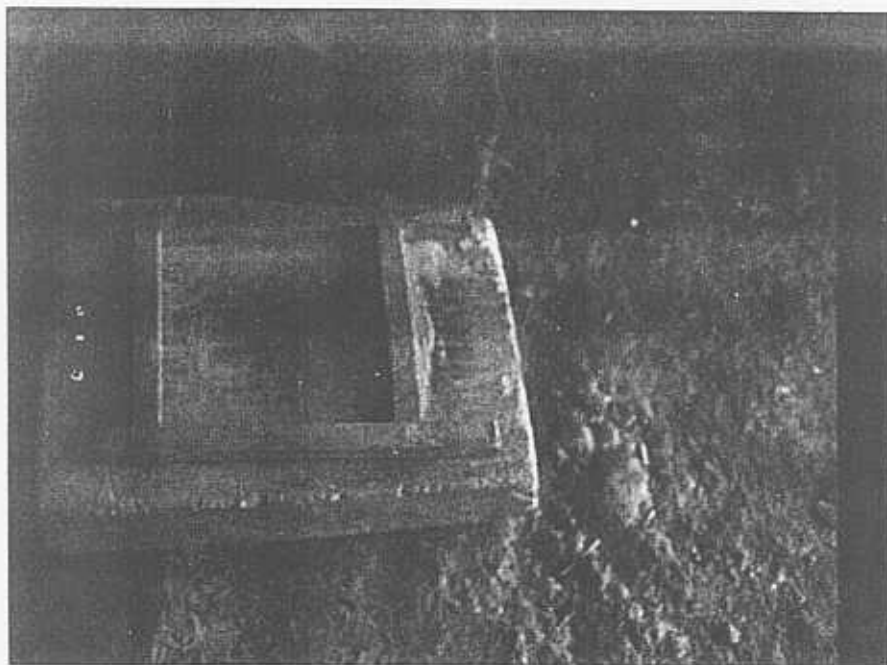
13. แบบกระเบื้องมุงหลังคา

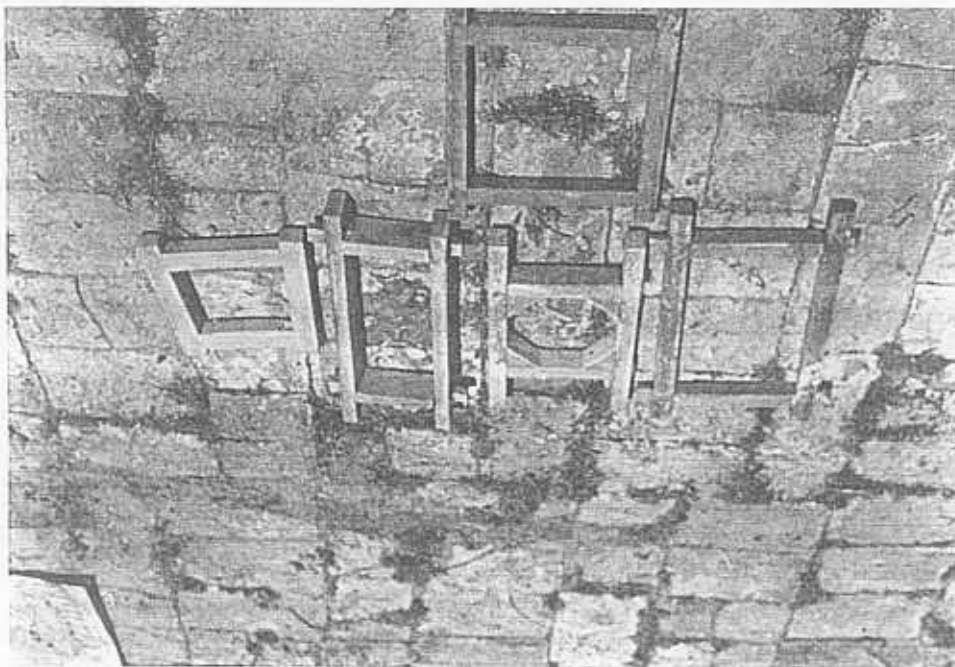
16. แบบกระเบื้องหลังคาบ้านโบราณ

17. แบบแม่พิมพ์อิฐและไม้รองแบบ

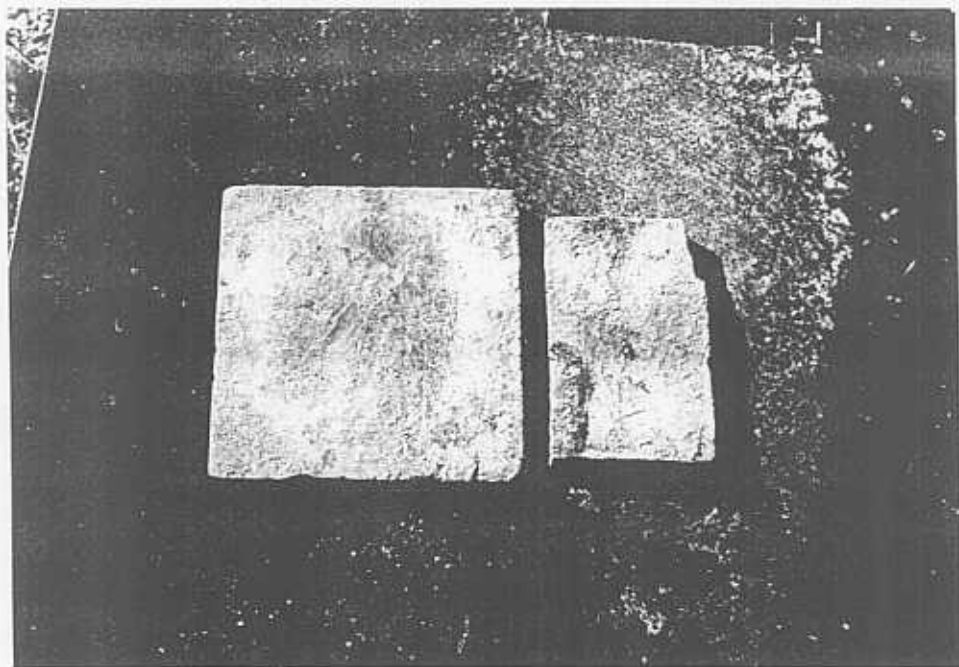
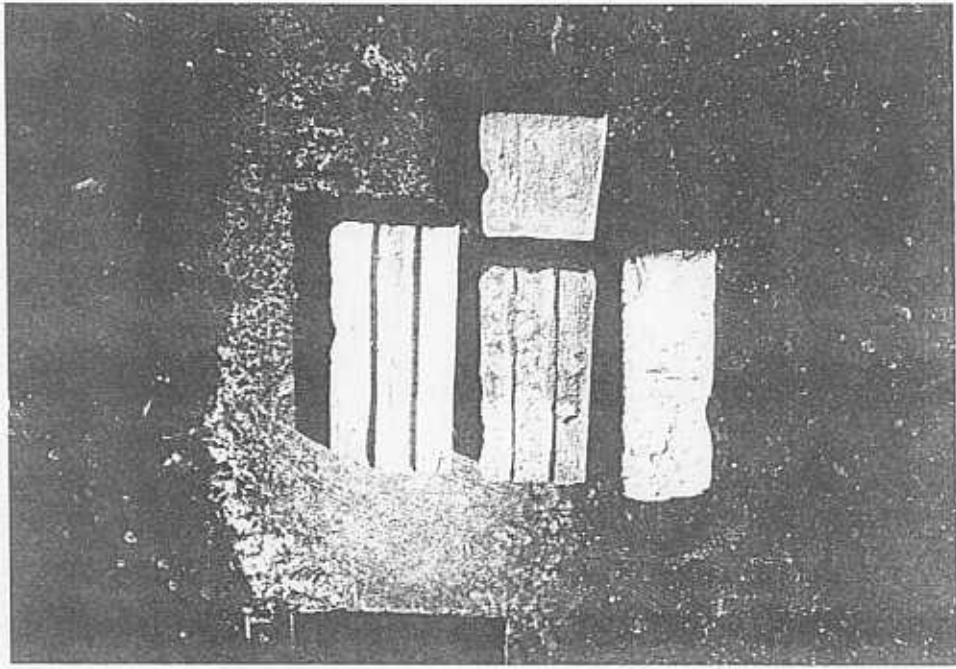
18. แบบแม่พิมพ์ขนาดต่าง ๆ

19. ลานตากอิฐและโรงเก็บอิฐ

20. แบบอิฐก่อและปูพื้น

21. โรงเก็บและวิธีจัดอิฐ

บริเวณพื้นที่ อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี

22. วัดตุติบ รูปแบบอิฐก่อ และเตาเผา

23. สิ่งปลูกสร้างเก่า ๆ มุงด้วยกระเบื้องดินเผา

